

Vigyázzatok emberek!

A rendszer nem azonos a nemzettel

– A magyar színművészet hallhatatlanjainak csapatában – ki kételkedne ebben? – Bessenyei Ferencnek bérelt helye van. A héten a Fővárosi Operettszínház előtt teljes pályatársaival együtt megörökítették az ő lányomát is. Az örökös tagságot jelképező aktus tényleg csak szimbolikus, hiszen Bessenyei művészete enélkül is szerves része színházi kultúránknak. Ki gondolná, hogy már hetvennyolc esztendő? „Most egy kicsit fölöslegesnek érzem magam” – mondta nemrég, és kesernyésen Brechtet idézte: „Jön majd egy leleményes törpe nemzedék, amelyet mindenre fel lehet használni.” Majd hozzátette, most ez van. Brechtnek igaza lett. A hallhatatlan Bessenyei Ferenc most, a világtól elzártan csak a lovainak él.

– Én akkor születtem, amikor betettem a lábam a színházba. Akkor értettem meg, hogy mi ez, hogy a színház az emberi szellem legmagasabb rendű igényei közé tartozik. A színház az emberi szellem tisztessége, az emberi szellem méltóságának szolgálatában állt. Vagyis, aki gondolkodni tudott a világon, az mind a színházon keresztül működött a szellemi energiáját. Erre elég korán rájöttem, pedig szegény, agyonhajszolt, vidéki színészek között kezdtem Szegeden. Kollégák, akik már régen nem élnek, már lehet, hogy én sem. De a halhatatlansági probléma, ez az örökös tagsági probléma csodálatos misztérium. Tulajdonképpen az, hogy az ember rááldoz egy életet, napi húsz órai készenléti állapotban él, nem alszik. Mindenkinek az életét, aki körülötte van, tönkreteszi, az állandó jelenlétével, az állandó nyugtalanságával, mert azon spekulál egész éjjel, álmában is, vajon hogy lehetne megfogalmazni egy mondatot úgy, ahogy ez még senkinek nem jutott eszébe. És hatni, azonnal hatni.

– Művész úr! Az előbb egy félmondatára kaptam fel a fejem, mikor azt mondta, hogy lehet, hogy már én sem élek. Ezek szerint a testi való most valamiféle csalafintaság csupán? A lélekben mostanság valami zavar támadt?

– Kedvesem, az a helyzet, hogy az a dolog, amit mi csináltunk, amit az én generációm csinált, művészi méltóságban, emberi méltóságban – mert a színház csak akkor igazán művészet, ha az embert az emberi méltóságával ráébreszti és fölneveli – már a múlté. Mi ebben éltünk, ezért lettünk színészek. Ha egy magyar színész egy néptanító erkölcsi színvonaláról fölküzdí magát, akkor már nem élt hiába. Ez az életének értelme. Ennél több nincsen.

– És most ez az értelem, ez az életértelem veszélybe került?

– Ez az életértelem veszélybe került, mert van egy hatalmas világváltás, a társadalom átalakításának ez a hallatlan szövevényes, követhetetlen útja. A pénzszerzés, a jöves-menés titkos útjai, s ennek szereplői átvették a képernyőt. Úgyhogy ránk nincsen akkora szükség, mint akkor volt, amikor azt hittük, hogy itt van egy nemzet, és annak az érdekében el kell mondani, hogy vigyázzatok fiúk, vigyázzatok emberek, a rendszer nem azonos a nemzettel. Mert ha elmondtad Szegeden ötezer ember előtt, hogy: „Üsd az orrát magyar, ki bántja a tied”, akkor ötezer ember tudta, hogy miről van szó. Tudta. Pedig nem ezt tanulta...

– ...és tapsolt...

– Tudta és őrlöngve tapsolt. Na, ezért érdemes volt élni. Én nagyon szerencsés vagyok, mert amikor még ki sem lehetett nálunk nyitni a lobogót, akkor mi már az ozorai példában forradalmat meg szabadságharcot játszottunk. Akkor a Fáklyaláng, Széchenyi, Dózsa, Bánk, szóval monumentális szellemi energiát kellett működtetni egy meglévő tilalommal szemben. Tehát gondolkodni annyit jelent, mint mást gondolni. Mást gondolni, nem nagyon tűri egyetlen rendszer sem. Ha mást gondolsz, mint amit ő szeretne hallani tőled, baj van. Mi a mást gondolásnak ezt a hallatlanul izgalmas és veszélyes kalandját vállaltuk azzal, hogy szolgáltunk egy népet.

– Mégis úgy érzem, jó néhány mondatára fölfigyelve, mintha egy kicsit csalódott lenne. Mintha az a tűz, ami Bessenyei Ferencre mindig jellemző volt, nem lobogna annyira. Mintha megijedt volna egy kicsit a körülöttünk lévő új világtól. Vagy talán attól, hogy elment az élet?

– Az élet valóban elment, és nagyon boldog vagyok, hogy így élhettem eddig, ahogy éltem. Ha visszanézek az életemre, egyetlen percem nincs, amire azt mondhatom, hogy: ejnye, ejnye Feri, ezt azért nem kellett volna. Az élet elém hozta a feladatokat, fölhívott engem arra, hogy tessenek, csak meg kellett nekik felelni. Szoktam néha mondani, hogy gazdátlanok vagyunk, hogy nincs a lelkünknek gazdája, mert valóban nincs. Mikor mondom, hogy nincs a lelkünknek gazdája, akkor a hatalom mindig meg szokott rám haragudni, azt hiszi, hogy arról beszélek, hogy nincsen miniszterünk, pedig miniszter mindig van. Most éppen olyan miniszterünk van, tudod, aki brancsbeli, vagyis komédiás családból származik. Úgyhogy, ha van egy kis jóindulat benne, és van elég megértés irántunk, mert kell hogy legyen, hiszen így nevelődött, akár szerethet is bennünket. Na, most itt volt ez a gyönyörűsége szép ünnepség, amikor is a kétségeim szépen elmúltak, mert rájöttem, hogy meg kell keresnünk a lelkünk igazi gazdáját. Kinéztél a nézőtérre, a zsúfolt nézőtérre. Ez a sok zsúfolt nézőtér, az ott ülő embe-

rek, ők a mi lelkünk igazi gazdái. Ők a mi halhatatlanságunk. Mert amíg ők élnek, és a gyerekeik, az unokáik élnek, biztosan fognak rólunk tudni. Ugyanúgy, mint ahogy mi tudunk a mi elődeinkről. Itt vannak az agyunkban. Elmondok néhányat: Kelemen László, az Egressyek, a Jászaiak, Jókainé Laborfalvy Róza, Báró Kemény, Janovits Jenő, Paulai Ede, Németh Antal, Hevesi Sándor, Nádasdi Kálmán – hogy csak őket említsem. Ők olyan erkölcsi magatartást tanúsítottak ebben a szakmában, hogy a szakmát hivatássá magasztosították, hivatássá nemesítették, és ezt megkövetelték másoktól is. Ezért érdemes volt az életünket föláldozni.

– Mit gondol művész úr, ha negyven-ötven-hatvan év múlva, majd egy akkori Bessenyei Ferenc keresi a neveket, rábukkanhat-e 1997 Bessenyei Ferencére?

– Nem hiszem. Nem hiszem. Mert például Egressy Gábor a szörnyűség félelmét már több mint száz éve közölte. Egressy Gábor már akkor azt mondta: „A legszentebb eszme a színház, amelyben tetterő van, elhanyagoltatván az állam által táp- és gyógyterő helyett erkölcsi dögvészt fog a társadalomban terjeszteni.” Az ezernyolcszázas évekből származik ez az aggodalom. És sajnos ez a veszély egyre inkább fölmerül. Tudod az a baj, hogy a színpadon a rendesen megcsinálás, az, hogy ott legyen minden pont, minden vessző, ahova az az ember akarta, aki az életét áldozta azért, hogy ott legyen a vessző, ott legyen a pont, ott legyen a hangsúly, már nem követelmény. Ha ezt nem tudjuk így megcsinálni, akkor az már alternatív. Ez a tudás alóli kibúvó. Hogy ne essünk végső kétségbe, a magyar szellemi égbolt csodálatos üstököse, Petőfi Sándor fogalmazta meg számunkra azt az erkölcsi parancsot, mint a hippokrateszi esküt az orvosoknak, amikor azt mondja: „Ha meg nem tesszük azt, / Ami feladatunk: / Akkor gyalázat ránk, / Színészek nem vagyunk!”.

(Vasárnapi Újság, 1997. április 13.)

Nem szeretjük egymást, rövidítjük egymás életét

„Ne bánts a magyart!”

– Szokolay Sándornak ez már a hatvanhatodik karácsonya. Lehetséges egyet is kiemelni közülük? Lehetséges egyre is visszaemlékezni?

– Gyermekkorom első karácsonyai, most már hogy operaszerző is vagyok, tudom, első színházi, színpadi élményeimet adták. Kunágotán születtem...

– Békés megyében...

– ...és a betlehemesek, ha kopogtattak, készítettem az aprópénzt. Fagyottak voltak az ablakok, nagy tél volt, jöttek, mindez a lélek színpadát adta. Jöttek a betlehemesek a lélek színpadán. Csendes, elég szegény karácsonyunk volt, de lélekben mindig gazdag. És korán kezdődött. Az adventtel, a várakozással. Az utóbbi évek karácsonya pogány ünnep lett. Mi a feleségemmel megegyeztünk abban, hogy a karácsony a szeretet ünnepe, megvehetjük januárban is, ami hiányzik, tehát nem egy ilyen rohán, ajándékozó örületben élünk. Ma a karácsony nagy loholás. Nem teljesítünk akkor semmit, ha a szeretetnek a szemvillanása nem születik meg.

– Én is emlétek egy karácsonyt, egy saját karácsonyomat. Az egyik legszegényebb karácsonyom volt. Már felnőttként, házasemberként éltem meg, de mégis arra emlékszem vissza a legszívesebben. Nem volt pénzünk, a kislányom zongorázott, a fiam búvárszkedett, én magam elmondtam a családnak egy verset, a feleségem pedig megterítette az ünnepi asztalt. Ez volt a karácsony, de ez sokkal több volt, mint amiről az imént beszéltünk. Nem ez a boltba loholás, ez a csomagolunk, aztán majd eldobjuk. Egymásnak adtuk az ünnepet.

– Gyönyörű. Erről eszembe jut az is, ami most már nincs, mivel felnőttek a fiaim, mind muzsikos. Karácsonykor mindenki megmutatta, hogy mit tud, mit tanult. Ez volt a zene felmutatása. Én hívó módon élek, és nekem a karácsony igazi hívó ünnep. Nem azért van így, mert idősebb lettem. Misszionárius pap akartam gyerekkoromban lenni. Amikor régebben kiírták, hogy „Nincs karácsony Corvin nélkül”, egy pap azt mondta, hogy „Nincs karácsony Jézus nélkül”. Igaza volt.

– Szokolay Bálint és Holeczka Erzsébet, ők a szülei. Hogyha édesanyja nevét nézem, ő talán szlovák?

– Evangélikus család vagyunk, lehet, hogy van szlovák is a vérében. De otthon senki az én életemben szlovák nyelven nem szólalt meg. Bár Tót-

komlós Orosházához közel van, és Békéscsabán is élnek szlovákok. Nem tudom, hogy az őseim közt ki volt szlovák. Családfakutatással sohasem foglalkoztam. Orosháza, ahová a szüleim valók, az egyik legevangelikusabb vidék, én lutheránus vagyok. Édesapám tisztviselő volt és nagyon jó muzsikus. Majdnem elvégezte a hegedű szakot Szegeden és Debrecenben, a konzervatóriumban. Egyszerű parasztsaládból származom, de nagyapám hat vagy hét hangszeren muzsikált. A zenét tehát apai ágról örökölttem.

– *Édesapja hosszú életű volt, tavaly tavasszal vesztette el. Olvastam valahol, hogy még kilencvenéves korában a Deák téri templomban a solymári asszonykórust vezényelte.*

– Fantasztikus életű apám volt, kilencvenkét éves korában halt meg, szinte szenvedés nélkül elaludt. Ilyen halállal később én is kibékülnék. Azt mondják, Isten szereti azokat, akiket angyalként elszólít. Édesanyámnak súlyos betegsége volt, Parkinson-kóros volt. Öregkorára igencsak megkeserítette édesapám életét. Nem volt csodálatos házasság az övék, de a betegség alatt az apám olyan hűséggel ápolta anyámat, hogy amit kapott, a hosszú életkort, jutalomévek voltak talán ezért Istentől.

– *Jézus születésekor a halált említi. Végiggondoltam a műveit. Végül is a nagy operái mind tragédiáknál, halállal végződnek. Sokat foglalkoztatja ez a gondolat?*

– Az életem első része, a Várnász – lovon szöknek, vérbosszú és mindenki kés által hal meg. Hamlet – szintén fura egy darab. Nem akarok finom lenni a színpadon. Sámson maga alá rogyantja a templom ereje. És akkor, Sámson után, bekövetkezett egy óriási változás. Bach passióit annyira szerettem, és annyira tökéletesek, hogy egy passiójátékot írtam. A passiójátékban viszont kiderül, hogy ha a játékban komolyan vesszük a hitet, akkor Jézust ma hamarabb megölnék, mint a bibliai időkben. Azt mondják, hogy ugyanabból a fából faragták a karácsonyi betlehemi bölcsőt, mint a golgotai keresztet. Ez ha nem is igaz, de gyönyörű. A Szentírás is azt mondja, ha a hiteteket nem félték megvallani, akkor üldöztetnek benneteket érte. Itt van mögöttünk ez az ötven év, ami az ateizmus jegyében zajlott, nem szerettem soha, és nem is használtam a szót, hogy felszabadulás. Nem régen tudjuk, hogy egy igazságtalan rendszer, ami a világot kettéválasztotta, összeomlott. Manapság még mentegetőzni is kell, mert az ötven év alatt ez a keleti világrendszer úgy viselkedett, mint a béke tábora. Aztán hirtelen összeomlott kártyavárként. És az utódállamokban gyakran ma is úgy viselkednek, mintha a Biblia tanításai buktak volna meg, és nem a Ceausescu és a szovjet-rendszer omlott volna össze.

– *Nem kell olyan messzire elmennünk, az utódállamokig, mert a magyarországi helyzet is elgondolkodtató.*

– Párton kívüli voltam egész életemben, örökké ellenzéki. Borzalmas nagy kár, hogy nem a magunk útján jártunk. Az emberek nagyon szomjúhozta arra, hogy lélekben is megerősödjenek, ne csak gazdaságilag. És még valamit, azért ötven – sokszor kényszerből eltékozolt – év egy művész számára azért is szomorú, mert nem az lett, ami lehetett volna.

– *Mindannyiunk élete torzó lett végül. Nemcsak a művészé.*

– Igen, feltétlenül. Csak hát a művészet nem a szórakoztatásért van, még csak nem is a hahotáért, nem is a nevetésért, nem is a mosolyért, hanem az elmélyülésért. Az embereket azzal butítani, hogy észre se vegyék, hogy átprogramozzák az agyukat! Ez az ötven év erről gondoskodott. És én még mindig nem érzem, hogy ebből ki tudtunk törni. Most is félek. Félek a nyugati, amerikai kulturális szeméttől. Félek attól, hogy a rádióban egész nap világnézeti semlegességet hirdetnek, a tévében pedig azt, hogy önmegvalósító legyek, nem azt, hogy szolgáljak. Azt akarják elérni, hogy ne mélyüljek el semmiben. Mi lesz ha birkanéppé válunk? Mert kezdünk. Más a nyelvünk, a beidegződéseink, mindenünk. Úgy akarunk bemenni Európába, hogy mi megfeleljünk nekik. Nekünk nem beemenni, hanem visszamenni kell, mert nekünk gyönyörű kultúránk volt, és mondjuk meg, hogy a Szent István-i Magyarországnak Bartók és Kodály nemzetközi példája. Bartók nagy magyar volt, Kodály is, de európai is volt és egyetemesen örök.

– *Szerettem volna még egy kicsit visszaporgetni az évtizedeket, és szeretnék egy névvel megállni, Gulyás György nevével. S ha már az ő nevét kimondom, rögtön mellé kell tenni a szót, hogy Békéstarhos. S Békéstarhoshoz hozzátartozik Kodály is.*

– Ennek a szónak, hogy Békéstarhos – egyszer így mondtam, és szében ma sem tudom mondani – pendülése, csendülése, jelentősége volt. S ha már szóba került a zenei oktatás alapján Gulyás György neve, aki egy álmódó volt, meg kell mondani, ő minden lehetetlent meg tudott csinálni, meg tudott valósítani, '47-ben! De ez az egyformásító világ csupán '54-ig engedte ezt neki, s leradírozták, mert attól féltek, hogy nem arra az útra tér, amit az uniformizáló világ diktál. Békéstarhoson zenei őstehetségekre talált Gulyás. Ő volt az első, aki a Kodály-módszert igazán kipróbálta vidéken, életmódban is, nemcsak iskolával, kollégiummal. Békéstarhos nekem hatalmas lökést adott, ott szerettem meg az igazi nemzeti stílusunkat, a népzene. 300-400 népdalt tanultunk meg a parkban sétálva, hetek alatt. Ez az iskola fantasztikus volt. Gulyás György, ha csak ezt csinálta volna, akkor is az egész '45-ös világégés utáni kultúrának senkivel össze nem téveszthető óriási eseményét alkotta volna meg. Békéstarhos után megalkotta a Kodály-kórust Debrecenben, díjakat nyert. Nemzetközi kórusversenyt szervezett, azt elvették tőle, főiskolát épített Debrecenben, mire gyönyörű-

en fölépült, kitúrták onnan. A Kodály-kórust is – szerintem egy kicsit azért is rövidült az élete – hamarabb kellett otthagynia. Ez a magyar átok. Nem az a lényeg, hogy ki követte el. Ez olyan tipikus. Annyira magyar. Az elmúlt évben legalább húsz művész temetésén jártam. Ez nem véletlen. Nem szeretjük egymást, rövidítjük egymás életét. Itt az ingerek és az ideggócok hatnak. És ez így volt akkor is.

– 1993. november 23-án ön búcsúzott Gulyás Györgytől a debreceni köztemetőben. Akkor a következőket mondta: „Nekünk, tarhosiaknak felbecsülhetetlen értékűvé növekedtek az ott eltöltött évek. Gulyás György, a tarhosi iskola megalapítója elsőnek mutatott példát arra, hogy miképpen lehet a gyakorlatban megvalósítani, amit Kodály megálmodott.”

– Gulyás György Kodállal is vitatkozott. Nehéz ember volt. Szembe-
szegült.

– A nehéz emberek viszik előbbre az életünket.

– Köszönöm, hogy ezt mondta. Én még nem éltem nagy életet – négy éve vagyok nyugdíjas –, de azért szeretnék egy kicsit tovább élni, mert ez a világ még nem mutatja, hogy merre megy. Szeretnék a következő évezredben reménykedni. Hálaadó típusú ember vagyok, optimista, de elkeserít, hogy itt az élet nem változik, amióta újra elindult. Pedig nagyon megérdemelné ez a nép. Mi már nem tudunk megint két Németországot egyesíteni, nem tudunk a forintunkkal világpénzzé válni. A tehetségünk művésze, tudománya, az erkölcsiségünk – ez kéne, hogy meghatározza a világot. Itt az én keserűségem, ha Békéstarhosra visszagondolok. Ez a nép még nem építette meg a zenei tornyát, és kötelessége lenne minden kormánynak, bármilyen politikai színben kerül is hatalomra, hogy mindent mentsen meg, ami magyar érték. Azon nem mosolyogni kell, hogy az őshazából pentatóniát hoztunk. Sokan azt hiszik, hogy ez nosztalgia, és kicsúfolják. Pedig nem az, hiszen az ötszólamúságunk az egész világ huszadik századi zenéjére kihatott. Klasszikus a pentatónia, aranymetszés van benne. Nekünk elhivatott hangnemük van. Nem értik meg. Megint elkezdünk ebben is a Nyugat után szaladni.

– Megint csak önt idézem és Kodályra emlékezünk. Azt mondta: „Kodály szellemi öröksége volt. Akik vele vitatkoznak, nem partnerei.” Majd később: „A haladást féltetem, nem Kodályt, ő karon fogott egy nemzetet.”

– Nagyon nagy szavak ezek, és négy éve, talán az iméntiek miatt is, elmenekültem egy nyugodtabb világba, otthagytam a Zeneakadémiát.

– Sopronban él?

– Ott, már negyedik éve. Nem tudtam elviselni ennek az imádott átok városnak, Budapestnek a romlásait. Én menteni akartam, mert az én életem

rövidebb, időhöz kötött. El kellett mennem, mert hiszek abban, hogy oda-
át lesz számonkérés. Huszonkét tisztséget töltöttem be ingyen a közéletben. De arról hogy adok számot, hogy sokszor falra hányt borsó volt, amit mondtam. Kodályra gondolva mindig azt mondták az iskolákban, hogy fiaim, csak szolmizáljatok. Kodály nem szolmizátor volt, nem népnevelő volt. Ő a huszadik századi zeneszerzés olyan óriása, aki megtehetette, hogy szembezállt a rosszal. Én nagyon szeretnék egy porszem lenni Kodály útján, ezért írom a nemzetről a műveimet. Megtámadtak, hogy „kodálykodom”, figyelmeztettek, hogy magyarkodom. Azóta megírtam a Margit operámat. Magyar operát. Az embernek kötelessége nem azt nézni, hogy mivel futok jobban, miért kapok több pénzt.

– Nem lehet Kodályról nem beszélni, hogyha Szokolay Sándor ül velem szemben, és megint csak önt idézem, és megint csak Kodályról szólok: „Kodály az '50-es évek elején az ismert nemzeti elnyomás veszedelme ellen a Psalmus Hungaricushoz hasonló erővel kiáltott fel Zrínyi szavával: Ne bántsátok a magyart! A forradalom szellemisége, lelkiülete végre szabadon megélhető, fájdalmas azonban, hogy tatár, török, osztrák, szovjet veszedelem után szabad hazánkban ma újra kiáltanunk kell: Ne bántsátok a magyart!” Ezt 1992. október 23-án mondta. 1997. december 25-én, mostani beszélgetésünkön is érvényes a kiáltás, érvényes Zrínyi, Kodály és Szokolay kiáltása: „Ne bántsátok a magyart!”

– Többször elmondtam Kodály megemlékezéseken Kodályról azt, ideje lenne, hogy a nemzet nőjön fel hozzá. Amit most idézett tőlem, nem zavarba hoz, hanem félelemmel tölt el. Félek, hogy nem a legfőbb gondunk a saját fajtaságunk. Megmondjam, mi a magyar? Erkölcsiség. Nem afelé tartunk. Valamiképp nagyon nagy szükség lenne arra, ami korábban létezett, ami ötven éve az erkölcsben elromlott. Legalább alattomosan ne fúrjuk a hitet. A következő századok mosolyogni fognak azon, hogy ezek a percek emberké – akik most hatalmon vannak – még meghosszabbították nálunk a szocializmust. Azt hiszem, egy generációnak kell elmenni ahhoz, hogy a mai fiatalság újragondolja önmagát. Szerintem a fiatalság tiszta.

– Hányan kiáltanak önnel együtt a művésztársak közül, hogy „Ne bántsátok a magyart!”

– Ébred a magyar. De nem hiszek a revolúcióban, csak az evolúcióban. A szegények itt tovább szegényednek, a gazdagok tovább gazdagodnak. De a legjobb része elpusztul az országnak, ha az elégtelenség miatt utcára mennek és forradalommal akarnak rendet csinálni. A fegyelemmel, a szavakkal kéne. Illyés Gyula azt mondta a magyarról: „Hogy mi a magyar? A magyar nem szereti sem gondolatban, sem valóságban a börtönt, és addig nem cselekszik bosszúállón, amíg a szavaknak lehetősége van.” De ki sem

próbálta ez a nép a szavakat. Nem igaz, hogy tudjuk, mi a demokrácia. És nem a volt elnyomók demokráciája kéne ide. Egy vezető ember, nevét most hadd ne említsem, azt mondja: Mindent elloptunk, most még mit lehetne? Ez sajnos így van. Nem az a legfőbb vágyunk, amit Kodály mond, hogy amit a néptől kaptunk zenei kincsekben, azt visszaadni a népnek.

– A zenei péda érvényes a gazdaságra is.

– Fantasztikusan gazdagok vagyunk, de luxus és drága lett a művészet. Itt a baj. Az embereknek – mert már nagyon drága – nehéz megvenni a felvágottat, a sonkát, a szalámit, a kolbászt. Lejebbszállították az igényüket, de nagyon lényeges, hogy este azért lelkileg kicsit azt mondják, ha nehezen, de mégis magyarok vagyunk, nehéz körülmények között is. Európához csatlakozni nem úgy kell, hogy mindenben kiszolgáljuk. Kodály azt mondta: a magyar mindegyiktől különbözik, a Nyugat nem arra kíváncsi, miképpen utánozzuk őt, hanem hogy mit adunk magunkból. És ez a Kodály nincs benne a Nemzeti Alapinterjúban. Ez a nemzet megbecsüli? Kodályról vitatkoznak. A Népszabadságban mint a megbukott Kodály-módszerről írnak. Kik buktatták meg? Az egész tábori karát, mint klerikális embereket leváltotta Rákosi meg a puha-diktatúra Kádár-rendszer. Nagyon nagy baj az, hogy azok akarnak igazságot tenni Kodályról, akik a legtöbbet ártottak neki már hosszú ideje. Megújulás kellene, megtisztulás! Az ellenségből ellenfelet kéne csinálni, az ellenfélből pedig, ha nem is barátot, de szimpatizánst.

– Most már csak a búcsúszavakra van lehetőségünk, és azokat a mondatokat idézem, amiket Farkas Ferencnek mondott, amikor kilencvenéves volt. És most, a saját szavait visszaadom önnek, és az ön javára fordítom: „Kívánom, hogy Isten úgy éltesen még sokáig, hogy még további jó műveket írhas, mert amit tudsz, azt meg kell osztanod népeiddel. Ne nyugtalankodj hát – mert ahogy Kodály mondta – a többit a nép és az idő dönti el, s nem azok, akik intézik dolgainkat.”

– Nagyon érdekes, hogy ezt idézi. Köszönöm, ez az isteni áldás ránk fér.

(ATV, 1997. december 25.)

Elmaradt az emberi megújulás

Még mindig nem váltunk nemzetté

– Csoóri Sándor hatvanöt éves. Néhány sort idézek Tenger és diólevél című gyűjteményes könyvéből: „Valaki kilép egy ajtón, meglát, odasiet hozzám, s felhős tekintetével a szemembe néz: hogy bírod? Más valaki az április eleji vékony csapkodó esőben kérdi ugyanezt. A harmadik a Farkasréti temető ravatalozója előtt. A negyedik egy Németországba tartó repülőgép ülésorából fölémhajolva. Az ötvenedik egy zűrzavaros buta álomban, valamilyen roncsstelepen, ahol egymásra dobált kályhacsövek közt matatgatok.” 1994-ben írta le ezeket a sorokat. Én a Magyarok Világszövetsége székházában kérdezem 1995-ben Csoóri Sándortól, a költőtől: hogy bírja?

– Nagyon jól. Megszoktam már. Nemcsak most, hanem az elmúlt harminc-negyven évben, hogy nem olyan kényelmes korszakba születünk bele, ahol selyemszőnyegeken, selyem fűben lépkedünk, hanem ez a század nagy katasztrófákat hozott ránk. Nekünk ezeket el kell viselnünk. Azt hiszem, hogy az embernek mindig abban a helyzetben kell megmenekülnie, és abból a helyzetből kivágódnia, amelyben szinte ellehetetlenül. Így múlt el az én életem is. Így múlik ma is. Mindennap négy-öt komoly konfliktus, összetűzés az, ami körülvesz. És ezt is meg kell oldani. Ezenkívül pedig nemcsak a politikára, közéletre kellene figyelni, hanem magára az irodalomra is, amelyik mégiscsak a legfontosabb ügy a számomra.

– Sokan vádolják is a politikát. Vádolják, hogy elorozta Csoóri Sándor költőt, az esszéíró, az író. Valóban így lehet, hiszen hosszú ideje alig jelentek meg Csoóri Sándor-kötetek. Igaz, most egy verseskötete és az imént említett tanulmánykötete is napvilágot látott. A verseskötetének címe: Hattyúkkal ágyútűzben. A fehérség, a tisztaság, és vele szemben a pusztítás.

– Az irodalomnak mindig arra kell törekednie, hogy a látszatok mögött a legmegrendítőbb valóságot próbálja kifejezni. És én valóban az elmúlt időkben ágyútűzben éreztem magamat. Nem panaszkodom. Meg kellett szoknunk. Aki a közéletben szerepet vállal, az számoljon ezzel.

– Ügynöknek nevezték, ezt is megírja a könyvében. Aztán a magánéletét próbálták besározni.

– A románok ügynökének neveztek, és természetesen a legszűkebb környezetemet is körüldobálták késsel. Ezt majdnem természetesnek tartottam. Mindig az vigasztalt, hogy Petőfinél tisztább ember nem nagyon volt a ma-

gyar költészetben, irodalomban, és amikor Szabadszállásra ment, hogy megválasszák képviselőnek, majdnem agyonverték. Orosz ügynöknek nevezték. Oroszok spionjának. Ez hozzá tartozik sajnos a közéletünkhöz. Én azért nem keveredtem bele semmiféle harcba, háborúba, mert úgy éreztem, nem akarom a rosszat növelni. Ha kibírom, az engem erősít. Mert aki egy rossz küzdelmet keres, azt már nem az igazság érdekli, hanem valamiképpen vagy a győzelem, vagy az, hogy ő kerekedjen fölülrre. Én nem fölülrre akarok kerekedni. Én szeretném, hogyha ez az ország – nemcsak az ország, az egész nemzet – mégiscsak kiemelkedne abból a morális zűrzavarból, abból a bizonytalanságból, amelyikből most már igazán ideje lenne kiemelkednie.

– *Tehát hallgatott. Még több mocskot zúdulhat azonban a hallgatóra, és ha nincs viszontvólasz, az ellenérzések csak növekedhetnek.*

– Én ezt másképpen látom. Azokat az újságháborúkat, amelyeket itt végignézhettünk, ma már kicsit szánalommal nézhetjük, és azt mondhatjuk, mi célja volt? Itt senki nem győzött. Mert nem is győzhet itt senki sem, csak bemocskolhatja magát. Ha a leglényegesebb dolgokról esett volna szó ezekben, akkor én is hadba szállok – hogy úgy mondjam.

– *Mit tart Csoóri Sándor az elmúlt négy-öt év leglényegesebb dolgainak?*

– Hogy politikai változások voltak. De ez az ország nem tudott igazában erkölcsileg megújulni. Nem tudott összeállni nemzetté. Töredezőnk, darabolódunk, az energiáink nem arra lesznek jók, hogy teremtsünk, hogy valami nagyot alkossunk, hanem egymás fékentartására. Ez pedig nagyon rossz módszer.

– *Feltételezhető, hogy öt év alatt mindezt a sok rossz emléket a nemzet maga mögött hagyhatja? Hiszen az elmúlt évtizedekben volt mit megemlékezni. Tehát mikor mi azt mondjuk, hogy a nép nem nőtt föl a változás lehetőségéhez, akkor igazán nem is illendő, hogy ostromozzuk ezt a népet.*

– Nemcsak a nép nem nőtt föl, ugyanúgy az elitje sem nőtt föl. Mert hogyha fölnőtt volna a változáshoz, akkor egészen bizonyos nem engedte azt, hogy ilyesféle nagy háborúk, belharcok alakulhassanak ki a közéletben.

– *Tehát nemcsak a nemzet tanulta a demokráciát az öt év alatt, hanem az országgyűlési képviselőktől kezdve a politika csúcsán lévőig mindenki?*

– Ez természetesen. Hiszen a nagy változás mivel járt? Azzal, hogy olyan emberek kerültek a hatalomba, a politikába, akik azelőtt nem politizálhattak. Azok a politikusok, akik fejben tudtak politizálni netán, a valóságban nem tudhattak, mert egyszerűen ahhoz óriási gyakorlatra lett volna szükségük. Európa vagy Amerika legtöbb politikusa úgy kerül országot irányító helyzetbe, hogy legalább tíz-tizenöt-húsz esztendeig előtte a politika tanonciskoláit, mesteriskoláit, mesterlegény-iskoláit kijárja. Azt gondolom,

hogy a politikának, ha igazi alkotó politika, ugyanazok a gyökerei, mint a tudománynak, a művészetnek. Tehát a politika is a teremtő műfajok közé tartozik, ha nagyon komolyan meggondolom. Csak amikor ennyire felületesen szolgáltatjuk ki magunkat a politikának, akkor vannak bajok. Széchenyiben a politika az ember legmélyebb teremtő ösztöneivel érintkezett. És ha ezt nem tudjuk a közéletünkbe valamiképpen visszahozni, akkor ez az ország nem tud megfényesedni. Ha lenne most néhány olyan személyiségünk, aki saját arcával tudna egy eszmét, egy elgondolást képviselni, abban a pillanatban egy ország figyelne oda. Tudom, hogy van a parlament, és komoly munka is folyik ott, ezt nem vitatom. De azért végigélhettük az elmúlt időben, hogy a parlament nem lehet pártok nélkül, de pártok lehetnek demokrácia nélkül. Azt gondolom, hogy az ország legnagyobb része vár valami olyan biztatásra, amitől átmelegszik.

– *Nem kerülhető meg a kérdés akkor, amikor csöndről, hallgatásról beszélünk, hogy 1988-89-90-ben Csoóri Sándor ott volt a reflektorfényben. A változások minden lépésénél jelen volt. És egyszer csak elszakadt a fonal, egyszer csak a politikai barátságok, legalábbis a nyilvánosság előtt, a múlttá lettek. Mi történt közben?*

– Hogy ezt mind elmondhassam pontosan, félreértés nélkül, a maga drámaiságában, ahhoz egy ilyen beszélgetés kevés. Ennek a műfaja nem elég árnyalt ahhoz, hogy mindazt a keserűséget, izgalmat, amit megéltem, elmondjam. Lehetséges, hogy a politikus és az író ütközött bennem, és ennek a drámáját kellett végigélnem. A politikust mindig hajszolja az idő, kegyeg az óra mögötte. Mindig gyorsan kell cselekednie. Egy író pedig nem mehet bele olyan megalkuvásokba, amikbe a politikusnak bele kell mennie. Meggyőződése, hogy egy nép, amelyik nem tud erkölcsiekben, szemléletben megújulni, az nem tudja megújítani a viszonyait sem. Azt láttam, hogy a politikusokat is sokkal inkább az érdekli, ami persze nagyon fontos dolog, hogy a paradicsom vagy a kenyér ára olcsóbb legyen. Noha ez nem igazán sikerült, de az ember életét én nem ezzel azonosítom. Ennél többet érünk, ennél többre kell törekednünk. Hogyha egy kis nemzet megelőzhatná bizonyos értelemben azt a nagyságot, hogy kiemelkedjék ebből a köznapiságból, azt meg kell céloznia. Ez nem történt meg. Ezért éreztem úgy, hogy énnekem a politikában közvetlenül nem lehet szerepem.

– *Próbálok a mondatokat lefordítani, az elmúlt öt év eseményeire alapozva. Az egyik mondatnál, az agyamban, rögtön megjelent egy szó: paktum. Tehát amikor az ön visszavonulásának okait keressük, és visszapergetjük az iménti mondatokat, akkor a gondolatai között ez ott volt. Az azzal való egyet nem értés.*

– Ez igaz, valóban azokkal a politikus barátaimmal, akikkel a paktumot akkor megkötötték, szembeszálltam.

– Antall Józseffel is?

– Ővele is, természetesen. Ugyanúgy Csurka Istvánnal is ebben a paktum-ügyben, 1990. áprilisában. Mindenki azt mondta nekem, ahhoz hogy kormányozni lehessen, szükség volt erre a paktumra. Még ezt el is hittem volna, de azt tudtam, hogy az ország először választott demokratikusan. Hat pártot választott. Akkor titkosan nem lehet kiemelni ebből kettőt. Ön-kényesen kettőt. Bármilyen volt a kiemelés háttérében, bármilyen volt az oka. Mert lehet, hogy ennek pénzügyi, vagy más egyéb fenyegetés volt a háttérében. Az is lehet, hogy szélhámosság, politikai szélhámosság. Erre is van példa a magyar történelemben és más népek történetében is bőven. Akkor mindegyik pártot, mind a hatot meg kellett volna szólítani, hogy a kétharmados törvényen változtatni kell, vagy be kellett volna avatni ebbe a kényszerbe. Tudniillik, miután nem avatták be sem a Demokrata Fórumot, sem a koalícióban levő pártokat, mint egy finom repedés, megjelent a gyanakvás. És ez a gyanakvás, a bizonytalanság a pártok között, a koalíción belül elmondhatatlan feszültséget teremtett.

– Ön feltételes módon beszél, amikor arról szól, hogy esetleg a pénzvilág követtele is üzte, hajtotta a paktumot kialakítókat, hogy ezt meg kell tenni. A tanulmánykötetében, a Tenger és diólevélben ír egy 1990-es megrázó napról, élményről. Bemegy még a kormány megalakulása előtt a Bem téri székházba, és ott áll önnel szemben Antall József, a leendő miniszterelnök, felfehéren.

– Kérdeztem tőle, hogy mi történt. Nagyon megválogatva a szavait elmondta, hogy bejelentették, nyolcszázhatvanmillió dollárt el akarnak vinni az országból.

– Mármost a nyugati pénzvilág, akik itt tartották ezt a valuta-mennyiséget.

– Igen, és csak akkor hozzák majd vissza, ha a két győztes párt, az MDF és az SZDSZ nekik megfelelő viszonyokat teremt. Ettől teljesen kétségbe estem, mert ez bizonyos értelemben finom, a politikában megszokott zsarolásnak tűnt. Fölszaladtam Németh Miklós volt miniszterelnökhöz, mert én sem értettem, hogy ilyenkor mi a teendő. Ő azt mondta, talán azt kellett volna Antallnak mondania a telefonálóknak, hogy: Uraim, köszönjük, hogy eddig itt tartották a pénzüket, nagyon sajnáljuk, hogy elviszik, de kérünk másót. Vagy az ország nyilvánossága elé odaállni és bejelenteni, hogy ilyen föltételeket szabtak. En ezt, hogyha Magyarországon akkor olyan sajtóviszonyok vannak, ahol tisztességesen és töprengve lehetett volna írni, talán meg tudom írni. De ha egy fél mondatot mondtam volna, amelyikbe a sajtó belekapaszkodhat, szétráncigálják, és nem úgy értelmezték volna, mint egy nagy gondot, hanem mint egy különleges politikai csemegét. És

ezt nem vállalhattam, mert akkor ettől zengett volna mind a két oldalról az ég.

– A beszélgetés során többször a sajtót említi, és annak mint egy minőségi el-lentettjét, magasabbrendűségét, a könyvet. Sokszor az az érzésem, hogy talán az újságot gyakran forgatót kisebb értékűnek tekintí, mint azt, aki könyvet vesz a kezé-be.

– A legnagyobb baj, hogy az újságok bizonyos értelemben úgy szolgál-tatják ki az embert, mint ahogyan a kábítószer tehát függőségi helyzetet teremtenek: naponta el kell olvasni, naponta ki kell nyitnunk a rádiót, meg kell néznünk a televíziót, és így tovább...

– És naponta szinte mindent el kell felejtenünk, hogy az új információk befoga-dására képesek legyünk.

– Így van. És ez nagyon nagy veszélyt rejt magában. Az irodalomban más a helyzet. József Attila nagyon szép néhány sort ír: „Én hallgatom a híreket, mi- ket mélyemből en szavam hoz, s amíg a világ ily veszett, én irgalmas leszek magamhoz.” Mit jelent? Azt, hogy a híreket nemcsak kívülről kellene halla-nunk, hanem belülről is. Mert az emberben, a teremtő emberben vannak a hí-rek, vannak az újdonságok. Állandóan. Legalább olyan fontosak, mint ame-lyek kintről fröccsennek hozzánk, vagy sisteregnek közénk. Emlékszem a ta-xisblokáid idejére. Több újságíró mondta, hogy már csak három vagy négy napra való benzintartaléka van az országnak, engem is megkérdezett egy új-ságíró, és én azt válaszoltam: Az, hogy benzinből négy-öt napra való van, még csak hagyján. De hány napra való hit-tartaléka van ennek az országnak? Be-lülről szegényedtünk el. Hosszú időn át, az előző harminc-negyven évben va-lósághiányban éltünk, mint ahogyan vitaminhiányban élhetnek népek vagy emberek. Nem tudtuk földolgozni időben azt a rengeteg eseményt, amit meg-éltünk. Félelem miatt nem lehetett róla beszélni. Sőt, igazában be sem mertük fogadni azt, ami történt velünk. De hadd mondjam el az igazi feszültséget az író és a politikus léte között. A politikusnak minden alkalommal meg kell al-kudnia azzal a helyzettel, amiben él. De egy író nem köthet alkat, nem köthet kompromisszumot a szerelennel – nem mondhatja azt, hogy én kicsit szeret-lek is, meg nem is szeretlek. Ilyen nincsen. Nem köthet alkat a halállal, nem köthet alkat a tehetetlenséggel, a nihilizmussal és így tovább. És ez volt min-dig az a dráma, amiben létezniem kellett. Ebből szerettem volna valójában a ki-lencvenes fordulat után kilépni, mert azt gondoltam, hogy megtettem, amit megtehettem az előző korszakban. De most egy új korszak kezdődik el, és ne-künk hírt kell adnunk arról, ami történt, és történik itt, ebben az országban.

(Vasárnapi Újság, 1995. február 5.)

Wass Albert üzenete

„Ébredjetek fel magyarok, és legyetek újra nemzet!”

– Részlet Hajnal László Gábor írásából: „Wass Albert a 30-as évek derekán csatlakozott a Szépműves Céh alapítóihoz, tagjaihoz, és egyre-másra láttak napvilágot cikkei, tanulmányai, verses-, novellás kötetei, regényei. Baumgartner-díjas íróként húzta magára a Magyar Honvédség egyenruháját, nem kérte fölmentését, nem adta meg magát, nem szökött a másik oldalra. Gróf volt, magyar és író. A fanyalgók fölcserélhetik, módosíthatják a sorrendet. Viszont egyiket sem tagadhatják. Sőt, hozzá kell tenniük, hogy Németországból, ahol 1945-től fizikai munkásként dolgozott, négy fiával utazott 1951-ben Amerikába. Apa is volt. Érezte a juss felelősségét, hogy nem lehet belenyugodni az örökség kótyavetyéjébe. Adjátok vissza a hegyeimet – követelte a nagy nyomorban papírra vetett gyönyörű fogalmazásában, amely 1949-ben óriási sikert aratva jelent meg, de az európai érdeklődés ismétlődhetett. Ha Magyarországon és Romániában egyáltalán meg is említették a nevét, abban nem volt köszönet. Célba vették őt háza környékén a Securitate igazi gyilkosai is, de mel-lőlőttek. Vigyázott teremtményére az Úristen.”

Idézek egy másik írásból: „Alig túl a 84. esztendőn – mekkora idő egy ember életében – Csaba királyfi seregébe szegődött az 1908. január 8-án Erdélyben született arisztokrata. Családja a grófi címet a később szentté avatott László királytól kapta. Gróf volt, de a székel humor valóságát tükröző tréfálkodása szerint leszokott róla. A Teremtőnek tudnia kell, hogy mit miért cselekszik, hogyha ily sokáig élni hagyta Wass Albertet. Nem kételkedhetünk jó szándékában. Most búcsúznunk kell gróf úr, író és nyelvünkben honfitárs. A világ bármelyik szögletében élő erdélyi – ha úgy tesszük romániai-magyarok pedig ne feledjétek Wass Albert mindnyájunknak szóló üzenetét: „És lésszen csillagfordulás megint, és miként hirdeti a Biblia: megmérítik az embernek fia, s ki mint vetett, azonképpen arat. Mert elfut a víz és csak a kő marad, de a kő marad.” A túlvilág helyett most e világon folytassuk a beszélgetést Wass Alberttel. Önt 1992-ben Hajnal László Gábor Münchenben elsiratta.

– Engem elsirattak már egypárszor. A Ceausescu-kormány alatt például kiküldtek ide néhány csirkefogót, hogy pusztítsanak el. De nem sikerült.

– Amikor ez az írás született, azt megelőzően ön kórházban volt. Nem a kórházból kaphatták azt az üzenetet, hogy Wass Albert meghalt?

– A kórházból nem kaphatták, mert nem is voltam kórházban. A kórházakat nem szeretem. Itt az erdőben élek, és itt nincsen se kórház, se korcsma. Semmi ilyesmi.

– Ahol ön most él, az a Floridai félsziget közepe táján, mintegy 80 km-re Orlandótól északra, a nagyvárosi zajtól mentes Astor park, a Black river, a Fekete folyó mente. Végül is hű maradt az igazi erdőhöz, az erdélyi hegyekhez, hiszen most is az erdőt választotta.

– Jobban érzem magam az erdőben, mint a városokban. Becsületesebb és tisztességesebb itt az élet.

– Bennünket egy vers hozott most össze, ez az „Üzenet haza”. Műsorunkban, a Vasárnapi Újságban kerestük a szerzőjét itthon, Magyarországon. Több mint kétszáz levél érkezett. Ezek közül nagyon sokan a verset Mécs Lászlónak tulajdonították.

– Tudom, voltak többen, akik azt hitték, hogy Mécs László írta.

– Hogy hihették ezt az emberek, hiszen ezt a verset 1948-ban, Bajorerdőben írta Wass Albert?

– Nem tudom, hogyan is történt, de az biztos, hogy nem sajnáltam el szegény Mécs Lászlótól ezt a verset. Én írtam.

– Kedvelte Mécs Lászlót?

– Nagyon. Csak ötször vagy hatszor találkoztunk futólag, de nagyon megkedveltem, akárcsak Tamási Áront.

– Nem tudom ismeri-e versének magyarországi sorsát. Az ötvenes években az Üzenet haza című versét börtönökben dugdosták az emberek, ez adott reményt nekik.

– Igen, erről hallottam.

– Hogyha valaki elhagyta Magyarországot, egy dolgot biztosan viett magával a külhonba, ezt a verset. De vannak, akik azt mondják, azért maradtak Magyarországon, mert azt mondja az utolsó sora: „Mert elfut a víz és csak a kő marad, de a kő marad.”

– Az marad. Megmondom azt is, hogy ennek a versnek a hatását maga az élet adja meg, nem az író. Az csak véletlen, hogy én írtam. Más is megírhatta volna, leírhatta volna ugyanazokat a szavakat, s ugyanolyan hatással lett volna, mert akkor megérett a helyzet ezekre a szavakra.

– S nem megrendítő, ha végiggondolja az ember, hogy a börtönben raboskodónak ez a vers adhat mentsvárt?

– De igen. Erre nem is gondoltam annakidején.

– És akkor következzenek a Vasárnapi Újsághoz érkezett levelek. Egy vers és utóélete.

– Igen tisztelt Szerkesztő Úr! 1952 óta őrzöm a mellékelt elsősgült írást. Akkor kedves görög tanáruktól kaptam, aki már sajnos régen halott. A vasárnapi műsorban szó volt egy Mécs László-versről, amelynek a refrénje telefonhívások között elhangzott. Ha ez a kérdéses vers, nagy szeretettel küldöm a megsárgult példányt, hiszen én már az életem leszálló szakaszában vagyok. Jó egészséget és békességet kíván dr. Illés László, Sátoraljaújhely.

– Tisztelt Lakatos Úr! Azért írok, mert nekem ez a vers megvan. 1946-ban vagy 47-ben kézről-kézre járt a munkahelyemen, a Vasgyári Kohászatban, ahol gépirőnként dolgoztam. Féltve, rettegve gépeltem le, hogy valaki meg ne lássa. A megsárgult és sokat olvasott verset elküldöm. Megjegyzem, hogy én már ezt a verset hallottam a rádióban, de nem Mécs László volt íróként megnevezve. Én azért továbbra is az ő versének tartom. Tisztelettel: Stubna Gyuláné, Miskolc.

– Tisztelt Szerkesztőség! 1956. novemberében hagytam el az országot nagyon fájó szívvel, de ezt a verset magammal hoztam emlékként. Az 1989. augusztus 19-i Nők Lapjában a Bujdosó versek című cikk kíséretében nagy-nagy örömmre a verset ismét megtaláltam, s azóta is féltve őriztem. Tekintettel arra, hogy én a 80. életéveimet taposom, úgy gondolom, hogy elküldöm Önöknek, biztos sok örömet fog szerezni a közlésével. Továbbra is egy hűséges hallgatójuk a határon kívülről: Burgenland, Oberwart – Husztik Lászlóné.

– Tisztelt Szerkesztőség! Nekünk boldogult apósom jóvoltából korabeli kéziratban megvan a vers. Feleségem évtizedekig őrizgette, s most, hogy szóba került, rögtön idézte is első sorait. Neves, igen becses emlékünk. Annak idején ilyen versek tartották bennünk a lelket. Tisztelettel: Deák Varga József, Nagyhajom.

– Tisztelt Szerkesztő Úr! Sajnos a visszaemlékezésem már nem tökéletes, de 1948 és 50 közé tettem ezt a verset, amikor hallottam és megjegyeztem. Bizonyos, hogy az egyházi iskolák államosítása után terjedhetett el kézirat formájában. Akkor én fiatal tanítónő voltam. 1945-ben végeztem és az 1949-es évben végzett hitoktatói munkáimért 1950-ben két év börtönbüntetést kaptam, másfél évet le is töltöttem. Úgy gondolom, erről a versről előtte szerezhettem tudomást. Egy nyugdíjas tanító néni: Borszki Klára, Baja.

– Tisztelt Szerkesztőség! Hallva, hogy a Vasárnapi Újság keresi Mécs László: Üzenet haza, 1949 című költeményét, azt megküldöm Önöknek. 1949-ben a Regnum Marianum cserkészeként másoltam le az akkor illegális költeményt valamennyi csapattársammal együtt. Menyasszonyom, ma a feleségem, a Marianum kollégiumban terjesztette és az emlékkönyvébe helyezte, ott maradt fenn, nagyon megsárgult füzetlapra írva. Munkájukhoz további sikereket kívánok: dr. Győrfi Ányai Sándor országgyűlési képviselő.

– Kedves Lakatos Pál! Küldöm a kért verset. Hogyan jutottam hozzá? A válogényem, akit a szegedi egyetemi diákszállóból hurcoltak el, és tizenhárom évre elítél-

tek, mert mikor megszüntették a cserkészetet, a volt tagok összejártak, és ezt szerkesztésnek vették. A várpalotai Cseri aknánál dolgozott a bányánál, mint csillész, ez volt a büntetése. Ott civil bányászok is dolgoztak. A rabok havonta csak egy levelet írhattak. A bányászok vállalták a lebukás veszélyét és más községekben élő hozzátartozóik segítségével kijuttatták a rabok leveleit. Egy ilyen levélben kaptam meg gépelve ezt a verset. Ez a vers élt bennem 1956-ban is, mikor a válogényem kiszabadult. Ennek hatására nem mentünk külföldre, maradtunk itthon, mert „a kő maradt”. A Mindenható áldását kérve további munkájára, szeretettel üdvözlö: Hankó Lászlóné, Szentes.

– Tisztelt Szerkesztő Úr! Sok évtizede birtokomban van többek között egy kézről-kézre adott Mécs László-vers, pár másikkal együtt féltve őriztem. Nagy meglepetésemre azután Szörényi Éva néhány évvel ezelőtti előadójánál elmondta e költeményt, de Wass Albertet jelölte meg költőjeként. És itt elgondolkodtató a vers címe: Üzenet haza. Valóban inkább egy hazájától távol élő költőre vall. Mécs László tudomásom szerint nem élt emigrációban, de a költemény mondanivalója Mécs László későbbi verseire emlékeztet. Nem tudom, mi az igazság. Szeretném még megjegyezni, hogy ezek a szamizdat költemények kézzel írott vagy gépell példányokban jutottak el a versszerető emberekhez, itt-ott egy-két szóban eltérnek egymástól. Szívélyes üdvözléssel: Hámosi Jenőné, Vác.

– Tisztelt Szerkesztő Úr! Mellékelem az 1940-es években Amerikába kitelepült Wass Albert erdélyi költőnek Üzenet haza című versét, amelyet sok évvel ezelőtt én is úgy kaptam kézhez, hogy az Mécs-vers. Azóta tisztázódott a tévedés. A mellékelt vers elolvasása után mindenki meggyőződhet arról, hogy azt csak a hazájától távol élő, de szülőföldje után vágyódó ember írhatta. A félreértést jó volna eloszlatni, és az igazi börtönversek után továbbkutatni. Tisztelettel: dr. Szentpéteri Tibor, Budapest.

Engedelmevel, ismétellen idézek: Született egy válasz Wass Albert Üzenet haza című versére, és ennek a születési körülményeiről a szerző, akit nem ismerünk, azt írja: „A kommunistáktól nyert fogságom utolsó évében Sopronkőhidán egyik rabtársam összesodort papíron egy verset csúsztatott kezem közé azzal a megjegyzéssel, ez neked való, de negyvennyolc óra múlva vissza kell adnod. Hogy ki írta? Nem tudom. Talán Mécs László. Én a verset megtanultam, és aztán minden nap megpróbáltam a válaszként négy-öt soros részekben szerkesztett versemet fejben rögzíteni. Ebből idézek: Eljutott hozzánk is a Te üzeneted, ihletett láng lelke benne ég. Amióta ilyen szomorú a sorsunk, ennél szebbet-többet nem üzent senki még. Ha egyszer, miként hirdeti a Biblia, megméretik majd az embernek fia, ki-ki úgy arasson, mint vetett magot, újra napfényt lásson a magyar égen, ne vörös csillagot.” Ez Sopronkőhidán, 1952-ben született, több versszaka is van még.

– Ez nagyon szép. Szép és megható.

- Sok ilyen megható élményben volt része már?
- Hát volt. No, álljunk meg egy percre. Mi a neved öcsém?
- Már mondtam és bemutatkoztam: Lakatos Pál vagyok.
- Lakatos Pál? No bizonyára fiatalabb vagy sokkal, mint én...
- Egy picivel igen.

- Én Pál öcsémnek nevezlek innentől kezdve, és Te szólíts bátyámnak. Nekem valami bolond írt egy levelet és úgy szólított meg, hogy Mester. Én nem vagyok sem kovács mester, se semmilyen mester, az Úrjéussal pedig nem akarom összefonni magamat, ő sokkal nagyobb, a Mester szó nekem mást jelent. Szóval elég az hozzá Pál öcsém, hogy ez a beszélgetés, ami most itt folyik kettőnk között, nagyon szép, nagyon megható, de a valóságban minket ennél sokkal több érdekel. Téged valószínűleg az is izgat, hogy én miként látom most a magyarországi helyzetet...

- ...és az erdélyit.

- Az erdélyit nagyon szomorúan látom. A magyarországi helyzetet szebbnek vélem, ott van jövőd. Erdélyben sajnos nem látom a jövődöt, ott elveszett valahol. Amikor már a magyar haza is megfelelkezik Erdélyről, Felvidékről, Délvidékről, akkor ők már jóformán elvesztek.

- És most megfelelkezett a magyar haza?

- Meg. Nem tesz semmit az erdélyiek érdekében. Ha tesz is valamit, sokkal nagyobb hatása van a román kormánynak. Bármit próbálnak is csinálni a magyarok, azt ellenük fordítja a román. Erdélyben a helyzet nagyon nehéz.

- Dehát Erdélyben sohasem volt könnyű, hiszen Albert bátyám könyvét olvastam, az *Ember az országút szélén* címűt. Bizony kegyetlen világot tárt elénk.

- Ez úgy van. De az a baj, hogy most valóban tiltják Erdélyben a magyart. Eddig csak suba alatt csinálták, de Ceausescu óta nyíltan folytatják. Reám is küldtek embereket, hogy pusztítsanak el, de nem sikerült nekik. Nem mintha meg tudtam volna védeni magamat, egyszerűen nem sikerült nekik, mert a Jóisten másképpen akarta.

- Nyolcvankilencet megelőzően, de azt követően is emberek sokasága, az értelmiség nagy száma hagyja ott Erdélyt. Miképpen vélekedik az értelmiség meneküléséről, hiszen Albert bátyám is otthagya Erdélyt.

- Az értelmiség menekülését meg lehet érteni. Tudniillik, aki otthagya, azért tette, mert ha nem így történt volna, akkor az életét hagyta volna ott.

- Hadd idézzek az egyik könyvéből, ahol arról van szó, hogy fönt az erdőben, a hegyekben befogadnak egy menekült orosz. A bécsi döntés után vagyunk, Felvidék a magyaroké, és akkor azt mondja az erdőmérnök a befogadott oroszoknak, hogy „Megint az oroszoké lett Besszarábia, mint ahogy a magyaroké lett újra Felvidék. Nem uram, nem úgy – Besszarábia nem az oroszoké lett, hanem a bolsevikoké. A

bolsevik egy olyan ember, aki elégedetlen, irigy és tele van gyűlölködéssel. Mindenkít gyűlöl, aki nem úgy gondolkodik, mint ő. Mindenkit gyűlöl, aki jobb körülmények között él, mint ő, és mindenkit gyűlöl, akinek van valamije. És akit gyűlöl, azt megöli.” Ezért kell menekülni?

- Elég ok, ha az embert vadásszák.

- És ez a mi Kelet-Közép-Európánk ilyen világ?

- Sajnos ilyen, még ma is. Kolozsvárról tudok példákat mondani. Ott ez a Funar nevezetű lóköltő uralkodik ma is. Például ha kiteszik a magyar zászlót egy ünnepélyen, letiltja. Aki újra kiteszi, megy le egyenesen a sóbányába. Ott most a sóbánya a divat. Az ember pedig ott elpusztul egy idő múlva.

- Kezembe jutott nem olyan régen ifjabb Szalay Róbert: *Hangfoszlányok egy készülő portréfilmből* című írása. Abban azt írja, és most egy kicsit vissza kell mennünk 1945-ig: „Mikor elhagytam az országot, hogy úgy mondjam Kolozsvárt kezdem elhagyni, az utolsó kép, amire emlékszem élesen, ott van a sarkon, szemben a Mátyás templommal a szürke nővérek által gondozott szálloda és vendégfogadó. Mi csak egyszerűen Szentcsárdának hívtuk. Ott térdelt egy szürke apáca, nézett fel a keresztre és imádkozott. Egy lélek sem volt már sehol, csak az orosz tankok jöttek lefele, hallani lehetett a dübörgésüket. A Szamos-hídat miután, egy katonai tehergépkocsival áthaladtam rajta, felrobbantották a németek. Azután a Tiszánál védelembe rendelték minket. Akkoriban Főnagy vezérkari ezredesnek voltam a segéd tisztje. A harc egészen addig tartott, míg Sopronnál elhagytuk Magyarországot. Ez húsvétkor volt, 1945 húsvétján. Így azután, hát kijöttünk.” Miért kellett eljönni?

- Úgy jöttem el, mint katona. Szóval, nekem azért kellett jönnöm, mert ez volt a parancs. Parancsnoka voltam, magos zászlósi rangban egy vonatnak, ahol gyermekek, asszonyok és négy lepecsételt kocsik voltak, amiben állítólag állami papírok voltak, vagy valami ilyesmi. El tudtunk jutni Bleibachig, Bajországba, ott aztán az is lemaradt. Hogy mi lett vele, nem tudom. Bleibach fölélt találtam egy helyet, ahol a család meg tudott húzódni egy derék bajor parasztnál, akivel még ma is leveleznék, ha élne. De nem él, csak a legkisebbik fia van még életben. A fiaim meglátogatják őt évente egyszer, ott Bleibachban.

- Aztán mivel alig beszélt idegen nyelven, és jöttek az amerikaiak, próbálta megértetni velük magát...

- Úgy van.

- ...emlékszem egy mondatra, amikor is ezt mondja: *I am the Hungarian Shakespeare*; tehát én vagyok a magyar Shakespeare.

- S erre föl nagy hahótában törtek ki. Ó Shakespeare... Shakespeare, és elláttak csokoládéval, cigarettával, mindennel. Megveregették a vállamat és otthagytak.

- Bocsnatot kérek a mondatért, de nem tekintették egy picit bolondnak?

– Nem egy picit, nagyon! Két hétre rá, mikor le kellett menni a városba, hogy megkapjuk az első igazoló papírt, ott álltam én is a többi között, és az egyik katona megismert. Mutogat a kapitányának. Akkor kiszedtek a sorból, én voltam a bolond ember... Szóval kiszedtek a sorból, bevitték a kapitány irodájába, aki tudott franciául, tehát megértettük egymást valahogy, és kérdezte, hogy mi a nevem? Akkor még volt egy névjegyem, ami a Sorbonne-i időkből maradt, franciául íródott, kivettem a tárcámból, ő lemásolta. Így lettem Albert Wass de Czege.

– Tehát a Czegei Wass Albert. A gróf.

– Arról én nem tehetek. Az az egyik őszömnnek, Györgynek a hibája, aki Mária Terézia testőrkapitánya és szeretője volt. S őt azért küldték fel Bécsbe annak idején a gárdával, hogy visszaszerezze a protestánsoktól, a reformátusoktól, az unitáriánusoktól és a lutheránusoktól elvett földeket. A feladatot eredményesen el is végezte. Így lett gróf. Mikor hazatért, az apja nem engedte be a házba, a grófi rang miatt.

– És a grófi rangot, a grófi címet Albert bátyám is használta, használja?

– Használtam, ma már nem használom.

– Bajorországból Amerikába ment, mint földmunkás jutott oda. Értett a mezőgazdasághoz?

– Ilyen szakon végeztem. Debrecenben végeztem a gazdasági, Honhaiban az erdészeti akadémiát és az erdészeti főiskolát. A doktorátust a Sorbonne egyetemen szereztem meg.

– Aztán itt Floridában mégiscsak algebrát tanított.

– Azzal kezdtem. Iderendeltek Dealand mellé, a katonai akadémiára tanárnak algebrát tanítani, mert arra volt szükség. Így azt is megtanultam, azt is tudtam tanítani. Azután onnan, amikor az iskola megbukott, nem azért, mert én ott tanítottam, megbukott volna anélkül is, szóval akkor elhívtak a floridai egyetemre, s ott tanárkodtam végig, francia és német nyelvet tanítottam.

– Úgy tudom, hogy nem Albert bátyám volt az első Wass Amerikában. Élt ott már korábban is egy Wass.

– Igen, György... és volt a Wass Samu, aki aranyásó volt. Emlékszem még rá, amikor hazatért Czegébe, hozott magával egy ökölnyi nagyságú aranyrögöt. Ő tehát azért híres itt Amerikában, mert aranyat öntött.

– Ő volt Kossuth amerikai nagykövete is.

– Úgy van, ő úgy ragadt itt. Pénzverdéje volt Kaliforniában. És az öregúr sosem mondta meg, hogy neki családja volt. De ahogy utaztam Kaliforniában fölfele, találkoztam Wassokkal, s kiderült, hogy az ő dédunokái voltak.

– Tehát amikor Wass Samu hazament Erdélybe, nem mondta meg, hogy családot hagyott maga után Amerikában?

– Nem mondott egy szót sem. Csak halni jött haza.

– És ma is emlékeznek rá Amerikában?

– Hogyne, az ő általa vert aranypénzeknek ma tíz-tizenöt-húszezer dollár értéke van. Jegyzik az érmék között.

– Muszáj még ebből az imént említett interjúból idéznem, ön mondja, és ez is a mai Románia: „A románokat a Vatra gyűjti egybe, és ha a magyarokkal beszélgetve megemlítem az önálló Erdély gondolatát, még most is görbén néznek rám, szentségtörésnek tartják, pedig szerintem ez az egyetlen mód. Ha ez megvalósul, akkor lesz egy szép, gazdag Erdély. Mert Erdély legnagyobb baja az, hogy gazdag, mindenkinek kell. Kellenek a bányák, a természeti kincsek, szépségek, még az erdő is kell. Csak mi, erdélyiek nem kellünk senkinek, különösen az erdélyi magyarok nem.” Kíváncsi vagyok, mit érez most e mondatok után?

– Most is úgy érzek, mint ahogy éreztem akkor. Az önálló Erdély nagyon jó megoldás lenne, csak sajnos ott nem akarja senki, csak mi, magyarok.

– Önálló Erdély kellene?

– Valamiféle formában önálló, olyan Dunamenti Népek Szövetsége; próbáltam itt összehozni egy társaságot, kiadtam a Central European Forum nevezetű folyóiratot. A munkatársaim között volt egy román is, de lengyel is volt. A gondolatunk az volt, hogy megpróbálunk „összekalapálni” egy Közép-Európai Egyesült Államokat. Aztán kifogytunk a pénzből, s megbukott az egész elképzelés.

– Dehát alkalmas most ez a világ itt Közép-Európában egy egyesült államok létrehozására?

– A gondolat még ma is jó lenne. Tudniillik ez a világnak az a része, ahol a legtöbb a baj, hiszen többféle nép él együtt. Úgy össze vagyunk keverve, mint moslák a csöbörben.

– Azt üzenté haza egyszer, hogy: „Ébredjétek fel magyarok, és legyetek újra nemzet.”

– Nem is olyan régen üzentem. A magyar nemzetet tudniillik eltaposták, néppé taposták, és népként igyekeznek megőrizni. Ezen kívül egyéb baj is van ottan az erkölcsök terén. Ideje visszatérni a tízparancsolathoz. A magyar mindig híres volt arról, hogy becsületes, tisztességes és jó munkás. És ezzel a becsülettel és tisztességgel most baj van. Mert mi a különbség a nép és a nemzet között? A nemzet egy öntudatos egység, a nép pedig csupán végzi a munkát, megszerzi a pénzt, ahogy lehet, tanul nyelvet, ami szükséges, és megmarad a maga kuckójában. Nincsenek nagyobb ambíciói, a származása sem fontos. Ez az egyik baj ma otthon.

– Mi személyesen még soha nem találkoztunk. Beszélgetésünk közben végig itt van a fényképe a rádióstúdióban a mikrofon mellett. Ül egy pamlagon, egy őszes, ki-

csit hátrafésült, kicsit ritkuló hajú, idősebb úr. Jóságos a tekintete, kisimult az arca. Ahogy én látom, egy szeretnivaló Wass Albert fényképét tartom a kezemben. Milyen ember is Wass Albert?

– Ezt másnak kell megmondani. Ez az ember már nem sokra képes. Nyolcvannyolc év, lehet hogy megérem a kilencvenet, remélem. De már baj van. Baj van a járással, még az írással is. Baj van a szemmel is. Ezért örülök, hogy erdőben élek, mert itt legalább még tudok járkálni.

– Most nagyon nagy munkába kezdett, az életrajzát írja.

– Már régen írom, de még mindig nem értem a végére.

– Kalandregény lesz?

– Nem, ez egy valóságos életrajz lesz.

– Azért mondom, hogy kalandregény, mert sok-sok kalandon ment keresztül.

– Kaland volt elég, az igaz. De a kalandról nem én tehetek, én nem ke-restem a kalandot. Ha rajtam múlt volna, még ma is ott ülnék Szentgotthár-don, lenéznék a tóra, és jól érezném magam.

– Mindig az erdőt emlegeti.

– Hát erdősz vagyok, ide is úgy kerültem, mint erdőszhelyettes. Az er-dőben mindig otthon vagyok.

– Azt mondja, hogy a kilencvenedik születésnapot még meg kellene élni.

– Meg bizony. Még két év van hátra.

– Január nyolcadikán lesz nyolcvannyolc éves. A Jóisten éltesse a kilencvenig is, vagy még tovább. Ebben a korban azért már az ember gondolkodik azon, hogy mi lesz vele a halála után. És az is eszébe jut talán, hogy elindult valahonnan egyszer és haló poraiban oda kellene visszatérnie.

– Nem tudom, de ez a gondolat bennem nincsen meg. Ennél józanabb gondolkodású vagyok. Egy halott test az halott, a föld beszívja. Mi lesz ve-le? A gyökerek elragják. Szóval, az már nem én vagyok.

– Ott Amerikában, Floridában Wass Albert mivé vált, magyar maradt, ameri-kai lett...?

– Amerikai nem lettem soha. A nyelvet megtanultam persze, sok barátom van a kongresszusban is. Mindig azt éreztem, egy feladatomban van csak, az, hogy Amerikával megismertessem a magyarokat, és megkedveltessem őket. Tudniillik olyan rossz hírünk volt, hogy borzasztó, és ezen sokat tudtam se-gíteni. Angol nyelven könyveket adtam ki, politikai tartalmú kisebb könyve-ket is. Erdély története, Erdély helyzete. S ezt mind azért, mert amikor az egyetemen tanítottam, láttam, hogy hiányoznak az ilyen típusú könyvek. Ezeket el kell juttatni a könyvtárakba, hogy akiket érdekel, Erdély micsoda, akiket érdekelnek a magyarok, azok megismerhessenek bennünket.

– Készített már leltárt, hogy mire is volt elég ez a majd kilenc évtized?

– Nem, nem csináltam ilyet, az más dolga lesz. Az már más gondja kell, hogy legyen. Nekem elég bajom volt saját magammal.

– De azért mégis, sikeres volt ez az élet?

– Azt hiszem, igen. Már csak azért is, mert az amerikai egyetemek könyvtáraiban ma ott vannak a magyarokról, az Erdélyről szóló könyvek. Olvasható történelmünk. Jó érzés, hogy ez is megvan.

– Szokott álmodni az erdélyi havasokkal?

– Nagyon sokat, különösen ősszel, amikor eljön a szarvasbőgés ideje. Akkor nehéz a szívem. A fiaim azonban jártak Istenszékén, ők megtalálták azt, ami nekem nagyon hiányzik.

– Nem jön haza?

– A haza és az otthon nekem mást és mást jelent. A haza olyan szó, ami-vel nem nagyon merek játszani. Nem, Magyarországra nem mennék, már azért sem, mert én Magyarországot, mondjuk Budapestet, nem kedveltem már azelőtt sem. Idegen volt számomra. Debrecenben voltam diák, ott sze-rettem, de nekem a mai Magyarország soha nem volt a hazám. Én abba a Magyarországra születtem bele, amelyiknek Erdély a része volt. Szóval, Magyarországra én nem megyek.

– És a havasok nem hívják?

– A havasok hívnának, de oda meg nem merek menni, mert a románok rögtön lefognának. Az Interpoolban van két jó magyar barátom, akik az én segítségemmel jutottak az Interpool párizsi irodájába, s tőlük kapok híre-ket. Sokszor beszélgetünk. Ők voltak azok, akik figyelmeztettek, hogy Ceausescunak két embere is keres itt. Ha nem figyelmeztettek volna, akkor bizony bombát tettek volna a televíziómba, de így elfogták őket. Szóval... Miről is beszélgettünk? ...No, itt a baj, az agyam már nem a régi.

– Arról, hogy hívják-e a havasok?

– A havasok mindig hívnak, csakhogy nem mehetek. Az amerikai hava-sok, az amerikai hegyek nem ugyanazok. Borzasztó volt eleinte sokáig, de valahogy a borzasztó szó is megszélidült. Az idő megszélidítette. Rossz, ne-héz, hiányzik.

– Albert bátyám nagyon szépen köszönöm, az időnk lejárt.

– Kedves öcsém, nagyon örvendek, hogy beszélgethettem veled, és tart-son meg a Jóisten. Isten áldjon.

(Kossuth Rádió, 1996. január, Névjegy)

Ez itt a mi hazánk

Gyönyörű volt az élet

– Az utóbbi időben egyre több közíró teszi fel a kérdést a sajtóban: Miért hallgat a magyar értelmiség? Miért nem szólnak meg a közvéleményformáló személyiségek, írók, tudósok? Tájainkon – ahogy mondani szoktuk – az értelmiség a nemzet lelkiismerete, világító fátylafény sivatagi bolyongásunkban. Vajon a hallgatás, a visszavonulás a szent alkotás érdekében történik? Márpedig ha nem támad fel bennünk a józan ész – mondja Makovecz Imre a most következő beszélgetésben –, akkor megaláztatásunknak soha nem lesz vége.

Igazán nem az általánosítás szándékával, de elmondom. Mielőtt leültem Makovecz Imrével beszélgetni, néhány vezető művészt, értelmiségit felhívtam, ugyanerre kérve őket. Meg is kaptam a választ, hogy nem vállalják a beszélgetést. Az okot is megmondták, félnek. Félnek, hogyha nyilvánosság elé lépnek, valamiféle ellenválasz, ellencselekedet éri őket.

– Én megértem ezeket az embereket. Azt is megértem, hogy ilyen állapotok jöttek létre Magyarországon. Azoknak, akik ma ezt az alaphelyzetet létrehozták és létrehozzák, hogy vezető értelmiségiek nem akarnak és nem mernek megszólalni, igazuk van, csak így tudják a hatalmukat fenntartani. Ezek az emberek otthonról szívták magukba a diktatúra levegőjét és nem tudnak másként viselkedni. Megérteni megértem a vezető értelmiség gyávaságát és óvatosságát, azonban ezt mérhetetlen szomorú dolognak tartom. Tudniuk kellene, hogy a félelem nem jó tanácsadó, mert a félelemmel együtt gyűlölet keletkezik bennük, és ezt a gyűlöletet automatikusan önmaguk ellen fogják fordítani. Nem jó tanácsadó, mert elhomályosítja az agyukat. És világos döntésre nehezen fognak jutni. Tehát ha valaki azt hiszi, hogy őtöle függ másoknak a munkája, és ha ő megnyilatkozik ebben a ki tudja miért még létező reggeli műsorban, a Vasárnapi Újságban, és ezzel kárt okoz másoknak, mert ezzel a megbélyegzettségnek a nyomait fogja attól kezdve viselni önmagán, valamint olyan retorziókra számít megnyilatkozása miatt, amelyek akadályozhatják a munkáját, ez téveszme. Küzdeni kell azért, hogy a józan ész győzzön az elviselhetetlen közállapotok háttér okain, és ehhez biztos, hogy bátorságra van szükség.

– Alkotóművészek fogalmaznak úgy, hogy mindenféle aktív politikálástól hátravonulok. Most az alkotás ideje van. Most festek. Most zenét szerzek, esetleg írok, de nem beszélek.

– Megértem azt, hogy undorodnak a közállapotoktól. Azért hangsúlyozom ezt, hogy közállapot, mert a politika egy foglalkozás. A politika állítólag a művészetek egyik ága. Nem hiszem, hogy ha egy művész a közállapotokkal kapcsolatosan megnyilatkozik, az politika. Ha valamelyik művészeti főiskola tarthatatlan állapotáról van szó, és egy nagy tehetségű, nagy tekintélyű művész ezzel kapcsolatosan bíráló megjegyzéseket tesz, ezt nem tekintem politikának. Vagy ha egy ugyanilyen típusú ember azon munkálkodik, hogy az utánunk következő, még nem ismert művészgeneráció a legmagasabb szintű képzettséget szerezhesse meg, ezt nem tekintem politikának. De manapság, ha valaki felelősséget érez, és ez ügyben tenni óhajt bizonyos felsőfokú oktatási intézményekben a helyzet javítása érdekében, akkor előfordulhat, és elég gyakran fordul elő, hogy ezt politikának nevezik, és politikailag meg is bélyegzik. Következésképpen tehát én sima gyávaságból származó visszavonulásnak tartom azt, amit az előbb említett, nem másnak. Nem hiszem el, hogy a jelenlegi állapotunkban a visszavonulás a szent alkotás érdekében történik.

– Az elmúlt héten a Vasárnapi Újságban összeállítást közöltünk a hat kiemelt nemzeti intézmény vezetőinek országgyűlési kulturális bizottsági meghallgatásáról. Egymás után hangzottak a nincsek, a hiányról szóló panaszok, hogy már a Nemzeti Múzeumot is két hónapra be kellett zárni – történetében talán először. Aztán a héten Győr-Moson-Sopron megyében a megyei múzeumi igazgató nyilvánosságra hozta, hogy a megye összes múzeumát bizonytalan időre be kell zárni, pénzhány miatt.

– Én sietnék egy kicsit ezekkel az intézkedésekkel. Én egyik napról a másikra bezárnám az összes múzeumot, és az összes kulturális intézményt. Ez a lassú haldoklás, ami itt Magyarországon történik, nem most kezdődött. A kilencvenes évek elején kezdődött el, amikor az új önkormányzatok úgy gondolták, hogy az őket megelőző időben létrejött civil szervezetek konkurenciát jelenthetnek számukra, ezért ezeket az egyesületeket igyekeztek bezárni. És megszüntetni azt az anyagi, erkölcsi és szellemi támogatást, amire szükségük volt. Ma már a vidéki városok, kisvárosok művelődési házainak előcsarnokában valamiféle lengyel piac van, a fűtésre nem elegendő az a pénz, amit az önkormányzatok odaadnak a művelődési háznak. Ugyanez vonatkozik most már a nemzeti intézményekre is. Nem csodálom. Ez a kor az emberi szellem és kultúra ellensége. Amennyiben egy országnak kényszerű-kelletlen az a koncepciója, hogy egy bestiális hitelt bestiális feltételek mellett visszafizessen, aminek előre tudja, hogy sosincs vége, de fenyegetettségében ezt nem meri abbahagyni, annak egyenes következménye ez. Természetesen. Akkor ebből más is következik. Az is,

hogya ott, ahol megvolna az elegendő anyagi háttér, ott is akadályozza ez a politika a szellem megvalósulását. Tehát Százhalombattán, ahol két éve lehetne katolikus templomot építeni, az önkormányzat a Szonda Ipsos és mások segítségével mindent megtesz azért, hogy ez a templom ne tudjon megépülni. Pedig megvannak az anyagi feltételek. A szellem-ellenes politika és a destrukciós gazdasági politika édestestvérek. És azt hiszem, ez sem véletlen. Egy olyan ország, egy posztkommunista ország, amelyben az emberek intelligencia-hányadosa átlagosan magasabb, mint az atlanti országokban, ott a tőkének ezt a politikát kell folytatnia, hogy ezt a magas intelligencia-hányadossal rendelkező alkalmazotti réteget hihetetlenül olcsón szerezze meg magának. És ne engedje, hogy ebből egy gyors önkiválasztási folyamat eredményeképpen gazdag vállalkozók szülessenek. Vissza kell szorítani tehát a magyar vállalkozókat a fejlődésükben, hogy több helyet hagyjanak azoknak a kóbor nyugati hiénáknak, akik a nyugati gazdasági struktúrába bele nem illeszkedve új területeket keresnek. Lehet, hogy szélsőséges a fogalmazásom, lehet, hogy azt mondják: nem ez a valóság. De aki ezt gondolja, annak azt üzenem, vizsgálja felül az önvédelmi rendszerét, mert negyvenöt éven keresztül mondtuk a kommunista rezsimre azt, hogy ezek hülyék, ezt is elrontották, azt is elrontották. És nem vettük észre, hogy nem elrontották, hanem készakarva csinálták azt, amit csináltak. Nem hiba volt, amit csináltak, hanem számukra eredmény. Gyakorlatilag egy életen keresztül azzal áltattuk magunkat, hogy ezek nem tudják jól csinálni. Jól csinálták. Itt az „eredmény”.

– A saját koncepciójuk szerint csinálták jól.

– Természetesen így értem, igen.

– Miközben az előbb soroltam a nemzeti intézmények gondjait – és ezt Makovecz Imrének érdemes elmondani, mert az országot ismeri –, az járt az eszemben, ha ezek az intézmények Pesten ilyen óriási gondokkal küszködnek, akkor mi lehet az országban? Mi lehet az apró falvakban? Mi lehet a kisebb-nagyobb településeken?

– Meg kell hogy mondjam: nagyon változatos a kép. Ahova valamilyen oknál fogva sikerült tehetséges, karizmatikus képességgel rendelkező polgármestert, vagy ilyen csapatot választani, ott a helyzet elképesztően jó.

– Sok ilyen tud mondani az országban?

– Nem tudok annyi jót mondani, mint amennyi rosszat, de nagyon sok jót igen. Ahol az emberek nem burkolt egyéni érdekeik mentén ostobaságokkal foglalkoznak este hattól éjjel kettőig egy önkormányzati testületi ülésen, hanem van közöttük egy vezető, aki hiteles mindenki számára, vagy egy olyan csapat, amelyik mindenki számára hiteles, ott nagyon ko-

moly eredményeket produkáltak. El kell menni Csengerbe vagy Csesztregre, vagy a legkülönbözőbb helyekre. Veresegyházra például, és tapasztalni lehet azt, hogy az egész probléma természetesen nem pénzkérdés.

– Mint ahogy talán az sem pénzkérdés, hogy ennek a nemzetnek, ennek a népnek legyen hite. Akarjon és esetleg még örülni is tudjon. Erről mi már többször beszélünk. De azóta is erősödik, egyre erősödik az a vélemény, hogy ha Magyarországról mindig csak úgy beszélünk, hogy ez a gondok országa, ez a nehézségek országa, akkor innen aztán sehová nem lehet eljutni. Ha egyszer valóban bekövetkehet az, hogy el is hiszi az ország népe...

– Az ország népe ezt elhiszi. Hogyha a televízió és a rádió – amelyik hatalmas kétségkívül, korábban alábecsültük – reggeltől estig azt hiteti el az emberekkel, hogy alantas lények, és a normatívát így szabja meg, akkor ez sikerülni fog. Múltkor azt kérdezték meg tőlem, hogy meddig lehet anyagilag is és szellemileg is nyomni az embereket? Mondtam, hogy korlátlan a határ. A Szovjetunió csaknem egy évszázados léte ezt bebizonyította. Azonban a világ – énszerintem – nem oksági összefüggések alapján épül föl, és az események nem az előző eseményekből következnek, hanem a jövő mindig új impulzusokat hoz. A magyar nemzetet elszáratni neveléses dolog. Nagyon régen él ez az ország és fog is élni. Természetesen nagyon sok mindent lehet ezzel az országgal csinálni. Gazemberséget. Lehet hatvanéves embereket megalázni és szellemileg kisemmizni, és ilyen módon meg is lehet ölni. Természetesen ezt lehet. Szabad kezet kaptak ezek az urak ehhez. Hogy kitől, ezt kérdezzék meg a saját forrásterületüktől. Meg fogják kapni a választ. De attól a forrásterület-től, amelytől ezt a választ megkapják, nem fognak választ kapni a lelkiismeret hiányzó zavára – ebben biztos vagyok. Sík Ferencről beszélek természetesen. És sok másról. A megalázásnak nincs vége. És nem is lesz. Kérdés csak az, hogy föltámad-e bennünk az a józan és hideg ész, amelyik megmutatja számunkra a saját elemi érdekeinket, és ezért képesek leszünk-e cselekedni? Amennyiben nem, úgy a megaláztatásnak és a meghurcolásoknak, a sanda és ócska játszmáknak nem lesz vége.

– Ön 1995 lehetőségeit így látja?

– Igen. Nem szívesen mondom sem pesszimista, sem optimista dolgokat. Ezen a tűfokon túl mást nem szívesen fogalmazok meg mostanában. Megismétlem: ha nem szedjük össze magunkat, és nem védjük meg magunkat, és nem tudjuk az érdekeinket képviselni, ha tehetetlenséget, kiszolgáltatottságot érzünk és gyávák vagyunk, akkor nem fogunk menni semmire – ez biztos.

– Ha kimondok két dátumot: 1987 és 1995, és hozzáteszek egy nevet: Csenger, akkor joggal mondható, hogy Makovecz Imre építőművész életének jelentős állomása ez a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei település.

– Ez egy hosszú történet egyik stációja. A lényege az, hogy a gyarmatosított Magyarország centralizációs utasításos rendszerben működött évtizedeken keresztül, és ezen belül természetesen kitűnően integrálódva az egész építésügy is ilyen volt. Már a hetvenes években fészkelődött bennem az a gondolat, hogy az építéseknek az lenne a feladata, hogy ne fehér köpenyben, tervezőirodában ülve a kapott megbízatásokat teljesítsék csupán, hanem elmenjenek településekre és ott közvetlenül álljanak a tanácsok rendelkezésére.

– Ez volt az a bizonyos faluépítész elképzelés.

– Én magam Bakonyban három és fél évet, Pakson, Dunaföldváron további éveket töltöttem mint helyi építész. És úgy gondoltam, hogy az építész kollégáimat is rá kell vegyem arra, hogy így dolgozzanak, mert remek hatásokkal lehet szolgálni az embereket, hogyha az ember kilép a saját irodájának falai közül. Így jutottunk el Csengerbe is. Úgy, hogy a tanácselnök odahívott, mert hallott erről a dologról.

– A nevét áruljuk el, a mai polgármesterről, az akkori tanácselnökről, Apáti Györgyről van szó.

– A településről annyit kell tudni, hogy egy határszéli, valójában megroggyant település volt, amelyik földrajzi funkcióját elvesztette. Valamikor természetesen a közelben lévő Szatmárnémeti vonzásterületéhez tartozott, és a trianoni határok megpecsételték a sorsát. Mindenki tudta, hogy mik a hiányok, azonban a hiányokhoz az emberek hozzászoktak. Tehát például van nyomóvezeték, vízvezeték, de nincs szennyvízhálózat. Azt, hogy rossz a járda, az emberek megszokják. Hozzászoktunk ahhoz, hogy az árkokat nem tartjuk karban, nem folyik el a víz, ott poshadt. Hozzászoktunk ahhoz, hogy az elektromos áram légvezetéseken keresztül érkezik a házakhoz. Hogy az előkertekben álló fákat állandóan visszanyesik, hogy ne érjenek hozzá az elektromos vezetékekhez. Hozzászoktunk ahhoz, hogy országos típustervek alapján építünk, azoktól alapvetően eltérni lehet, hogy mindenki olyat épít, amelyet akar. Természetesnek tartottuk azokat az életkörülményeket, amelyek között élünk. Természetes az, hogy az építési engedély kizárólag a lakóépületre vonatkozik és mögötte pedig hulladékokból így-úgy-amúgy, az épület háta mögött elviselhetetlen színvonalú bádogváros vagy hulladékvárosocska keletkezik. Az, hogy a gazdasági épületeink nem stabil épületek, mert nem lehet tudni, hogy a gazdasági élet milyen

változásokat hoz, azaz az élet instabil volta megjelenik a településeken. Elől valamilyen kis igyekvő úriasság van, hátul pedig marginalizált személyiség gazdasági képe látható. Hozzákezdünk egy lassú, szívós munkához. Nem olyan egyszerű. Szükséges hozzá egy nagyszerű orvos, egy kitűnő helytörténész. Egy olyan orvos, aki a betegségmegelőzést, a mentálhigiénés ellátást és a testi problémák gyógyítását egyaránt egy olyan rendelőintézetben képzei el, ami a lakosság szolgálatában áll. Tehát szükséges egy olyan egészségházat építeni, amely a környéknek és Csengernek a belterületén helyezkedik el, jó közlekedési körülmények között, és mindezt, amiről most beszéltem, magában foglalja. Megépítettük az egészségházat. A gyerekeket nevelni kell. Iskolát kell építeni. Kiderül, hogy ez több mint hét-százmillió forintba kerülne. Azt mondjuk, hogy ennyit nem tudunk összeszedni, akárhogy ügyeskedünk is. Akkor azt mondja az ember a polgármesternek, hogy van egy költségvetési üzemed. Ez egy nagyon gyengén, rosszul működő vállalat, alakítsuk ezt át. Hozunk ide jó vezetőket, jó képzésszámokkal lássuk el őket és építse meg ez a társaság az iskolát. Akkor munkahelyet teremtünk a környéken, s úgy fogja érezni a község, hogy ő maga építette meg az iskoláját. Így is történik.

– Amiről ön beszél, az végül nemcsak pénz, nemcsak épület, orvosi rendelő, hanem szemlélet is. A réginek igen jelentős megváltoztatása.

– Pontosan erről van szó. Kezdetben a lakosság nem egészen érzi még, hogy ez az ő története, hogy ő ennek igazán részese lehet. Hiszen negyvenöt év arra tanította meg az embereket, hogy kapja és szerzi a javakat.

– Adományként kapja a javakat, és ami adományként érkezik, annak az értéke sokszor csekély.

– Rosszabb mentalitás ez, mint a marxista történetírás szerint leírt jobbagy mentalitása, mert várni és lopni, az nem egy emberi normatívának megfelelő magatartás. Amikor Csenger sok évi munkájával eljutottunk oda, hogy épült egy templom, egy gyülekezeti ház, egy iskola, egy tornaterem, egy hozzá tartozó vendéglő, vendégház, egészségház, hogy egy új város-háza épült, hogy besegítettünk a családi házak tervezésébe és megépítésébe, ez átalakította az emberek mentalitását. A csengeri ember ma – tudomásom szerint – nyugodt, és büszke arra, ami ezen a területen történt. Persze nem feltétlenül van mindenütt ilyen polgármester és ilyen társaság, de lehetsége a cselekvésnek mindenütt van.

– Ebben az országban hány Csenger lehet?

– Annyi Csenger lehet, ahány település van. És annyi megújulás, ahány ember él ebben az országban. De sajnos hozzá kell tegyem azt, hogy ebben

az országban háború van. Háború van az emberi lelkekért, és háború van a birtokért és a hatalomért. És ha az emberek nem döbbennek rá, hogy a szülőföldjük a saját birtokuk, és az abban való élet maga a hatalom, és senkitől semmit nem várhatnak, hanem maguknak kell megtalálni a megoldást a saját életükre és a saját hazájukra, akkor ez az ország elveszett. De mi bízunk abban, hogy meg tudjuk változtatni azt a hangulatot, amely azt mondja, hogy kár a gőzért, a pénzt elvonják az önkormányzatoktól...

– Aztán majd visszaosztják esetleg, és sokan félnek attól, hogy politikai hovatartozástól függően vagy adnak, vagy nem.

– Biztos vagyok, hogy ez így kell, hogy történjen, mert sajnos a politika beavatkozik olyan területekre is, amely nem az ő terep. És lehet, hogy akár még jóhiszeműen is, olyan pusztításokat végez, amelyekre az én szívem azt mondja, hogy tilos. Azonban szembe kell nézni ezekkel a tendenciákkal, és súlyozni kell. Véleményem szerint a helyi érdekeknek, a helyi önkormányzati, a megújulásra vonatkozó törekvéseknek nagyobb súlyúnak kell lenni, mint a kiszolgáltatottság érzésének. Minden körülmények között, még akkor is, hogyha a kiszolgáltatottság mértéke reális.

– Amiről ön beszél, és amit az ország keleti részén végeztek, végül a polgárosodás lehetőségét is magában hordozza.

– Mindenképpen összetevője ennek a polgárosodási folyamatnak. Úgy gondolom, hogy akármennyire is erős a restriktív politika Magyarországon, amelynek következtében a kis- és középvállalkozók élete rendkívüli módon megnehezül, majdnem azt mondanám, hogy szinte lehetetlen, hogy fejlődjön a tevékenységük. Inkább az az irányvonal, hogy elsorvadjanak, és külső multinacionális érdekeknek legyen az ország gazdasági élete alávetve. Azt hiszem, hogy a Kárpát-medencében élő emberek is, mint mindenütt a világon, nagyon mély erőknél engedelmeskednek akkor, amikor nem hagyják magukat. A problémát nem ebben látom. A probléma az, hogy az értelmiség azt hiszi, hogy ha szellemi felkészültségét a politizálásra adja – pártpolitikát értek ez alatt – és csapódik egyik helyről a másikra, megy egyik pártból a másikba, vagy kiszolgálja ezt, kiszolgálja azt is, ennek a mentén közlekedik, ha azt hiszi, hogy ezzel bármit is tett, akkor téved. Az értelmiségnek az a feladata, hogy álljon szolgaként oda a feladatok elvégzéséhez.

– Azért nem ez a jellemző a mostani értelmiségre.

– Természetesen nem, azért mondom.

– Miközben ön iskolaépítésről, egészségház-építésről beszél, aközben nekem az elmúlt hetek, hónapok újságcikkei és politikusi nyilatkozatai jutnak az eszembe. Azt mondják, hogy túlságosan sok az önkormányzat Magyarországon, néhányat meg

kellene szüntetni. Azt mondják, hogy iskolákat kellene összevonni, ez mind-mind nagyobb mértékben a vidéket, a falvakat sújtja. És akkor ön Csengerről beszél, ön szemléletváltásról beszél. Ön arról beszél, vagy legalábbis elfogadja, hogy kialakulhat a polgárság.

– Sajnos – tekintettel a koromra – külső hatalmakat szolgáló erőket volt módomban eleget megismerni, akik ma újra egy centralizációs politikát akarnak Magyarországon bevezetni és működtetni. Tehát újra egyesíteni akarnak közigazgatásilag olyan településeket, amelyek alig várták már, hogy önállóságukat újra megkapják. Ismétlik önmagukat. Ugyanezt a magatartást, ugyanezt a célt szolgálták akkor, amikor a szovjet hatalom érdekeit képviselték, és ez most sem különbözik attól. Szerintem a magyar települések ezt kérik ki maguknak. Mindegy, hogy hány gyerek van benne, mindegy, hogy előregedett-e vagy sem, mindegy, hogy milyen problémákkal küszködik. Az emberi személyiségi jogokhoz és a közös jogokhoz hozzátartozik az, hogy egy település meghatározza önmagát. És nem hiszek azokban a szervezetekben, amelyek úgy gondolják – vagy személyekben, akik úgy gondolják –, hogy ők határozhatják meg egy település státuszát, jogait, lehetőségeit. Nem is egészen értem, hogy ezek az urak mire gondolnak.

– Felépül-e a templom, ahol a holtak megszólíthatnak bennünket? Készül egy emlékhely a Rákoskeresztúri temetőben, a kétszázkilencvenötös parcellában. Magyar Vértanúk kápolnája, melynek tervezője Makovecz Imre építőművész.

– Az egyik legnehezebben elviselhető ügy ma Magyarországon, hogy a politikának nevezett valami szerintem nem politika... A politikának nevezett hatalomvágy mindenbe beleszól. Abba is, ami nem lenne az ő terep. Tehát lehetséges, hogy ez a kápolna is arra a sorsra juthat, amire mondjuk Budapesten az ötvenhatos emlékmű, és annyi más.

– Újsághírek szerint már most, az ideai megemlékezések időszakában, bizonyos gondok jelentkeztek a kétszázkilencvenötös parcella környékén.

– Körülbelül negyven ember volt az, aki otthonról kis kapával és egyéb szerszámmal megérkezett a temetőnek erre a területére, egyesek különös módon megakadályozták azt, hogy a helyszínen a gyomokat kiszedjék és a terepet egy kicsit jobb helyzetbe hozzák. Kétségtelen, hogy ennek a tereprendezésnek volt egy lelki oka. Ötvenhat kapcsán szeretne volna Ottmár atya, hogyha ott valami történik, hogy a parcellát lelkileg birtokba vegyék azok az emberek, akik sajátjuknak érzik ezt a feladatot. Mármost hogy a holtaknak legyen egy kápolnája. Az önkormányzatnak joga van kiadni egy elvi építési hozzájárulást, a helyzetet az bonyolítja, hogy a terület maga

ugyanakkor a Temetkezési Rt.-é, amelyiknek viszont – ismeretem szerint – a főváros illetékes főosztálya nélkül nincs joga dönteni a területről. Egy bonyolult kérdésről van szó, illetve bonyolulttá tehető kérdésről. Pillanatnyilag úgy áll a kápolna ügye, hogy amennyiben az adminisztratív közeg nem áll a dolog mellé, úgy valószínű, hogy nem épülhet meg.

– Kiknek az emléket őrzi majd, ha elkészül ez a kápolna?

– Ezt a rettenetes századot az jellemzi, hogy ellentétben az igazi fényes középkorral, ez a sötétség százada. Ennek következtében csupán a negyvenes évektől százazrekre tehető azoknak az embereknek a száma, akik belepusztultak abba a bestiális politikai, hatalmi átrendeződésbe, amelyet mesterségesen hoztak létre, például Közép-Európában. Ez azoknak a háza lenne, akiknek azért kellett meghalniok, mert Európa feladta azt az erkölcsi hagyományt, amely az emberi élet szentségére vonatkozott.

– Miképpen néz majd ki ez a kápolna? Az ember sok-sok siratófalat látott már. Valami hasonlatosságot föl lehet fedezni a kettő között?

– Ez egy olyan gömbkupola, amelynek a háromnegyed része kiáll a földből. Az oldalsó falain idáig összegyűjtött tizennégyezer-hétszáz névvel sokkal több fogja borítani a falakat, hangszórók az épület legkülönbözőbb pontjairól a neveket sorolják.

– Akár Jeruzsálemben.

– És ebbe montírozódnak a siratódalok, nagy eleink hangja, beszéde, egy olyan hangmontázs, amelyik éjjel-nappal szól. Egy olyan templom ez, amelyik éjszaka is beszél. Bármikor közelítenek hozzá, hallják, hogy ebből a kápolnából a halottak szólnak az emberekhez. Nem más ez, mint egy nemzeti siratása mindazokért, akiket igazságtalanul, akár faji, akár világnézeti megkülönböztetés, vagy bestiális bosszú következtében öltek meg.

– Az ötvenhatosainkra is, a forradalmárookra is emlékeznének ebben a házban. De mostanában többször szóba kerül az, hogy kiknek is kellene ötvenhatra emlékeztetni emlékművet állítani. Elég, hogyha az Új Magyarország e heti számából idézek, ahol Kocsis L. Mihály írta a következőket: „Katonákat tüntet ki a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára, az örök ideiglenes Fodor István. Halljuk a televízióban, amint azt mondja: Tisztelet a hősöknek, a barikád bármelyik oldalán harcoltak is a szabadságért.”

– Minden időnek előtte eltávozott testvéremért jogos a siratás. Azonban azokért nem tudok sírni, akik 1956-ban ellenünk fegyverkeztek fel, idegen fegyverekkel. Elárulva a hazát és elárulva az akkori ötvenhatos ifjúságot. Az egyik napról a másikra megszerveződött proletariátust, értelmiséget és parasztságot. A hazaárulóknak nincs bocsánat. Vagy talán úgy módosítanám amit most mondtam, hogy bocsánat talán van, de felejtetni nem fo-

gunk. Ez a kápolna nem a hazaárulók kápolnája. Ezt a vonalat meg kell tudni húzni, és mindenki pontosan tudja, hogy hol van ez a vonal.

– Ha már szóba került 1956, Makovecz Imrét, aki akkor huszonvalahány éves lehetett, hol találta?

– Erről nem szívesen beszélek, mert ahogyan a második világháborúban is hihetetlenül sok „ellenálló” keletkezett később, ötvenhatal kapcsolatosan is megszaporodtak a hősök. Soha nem szoktam előállni ezzel a történettel, most sem szívesen teszem. Október huszonkettedikétől kezdve nem voltam otthon a szüleimnél. Egészen november hatodikáig, hetedikéig – ezt már meg sem tudom mondani.

– November negyedikéről, erről a szörnyű, borzalmas napról mit tud? Mire emlékezik vissza?

– Mindenki tudta, hogy elindultak a tankok ellenünk, és azt is tudtuk, hogy kézfegyverekkel és néhány légvédelmi ágyúval rendelkezik a város ezzel az erővel szemben. És tudtuk, hogy reménytelen. Kétségbeesve vetjük tudomásul, hogy a magyar forradalmat felhasználva megtámadták Szuezt a francia és az angol repülőgépek, amelyhez aztán később az Egyesült Államok is csatlakozott, és nagyon jól tudtuk, hogy miért indultak el a szeretetsomagok Magyarországra, és az Audmax-ot miért rakta tele a szeretetszolgálat használt ruhákkal. Amiket nem vittünk el, mert undorodtunk ettől a segítségtől, amely természetesen egy álnok pszichológiai re-kompenzáció volt csupán.

– Továbbra is azon gondolkodom, hogy hol is volt Makovecz Imre, mert túlságosan talányos így a történet.

– A MEFESZ megalakult, mindjárt a forradalom elején, és a központi székháza kint volt a Dózsa György úton. Az oroszok bejövetelét követően még egy darabig, mert nem hittük el, hogy újra bekövetkezik az a diktatúra, ami korábban volt. A MEFESZ központjában tartózkodtam, ott futkostam és igyekeztem a munkástanácsokkal és a másokkal felvett kapcsolatokot ápolni. Ezt most nem tudom másként fogalmazni, ezek konkrét futkosások, üzenetek voltak, és ez egészen addig ment, ameddig rá nem jöttem, hogy keresnek. Eszköze voltam egy szerelemnek, amit a magyarság átélt az alatt a néhány nap alatt, amit a szabadsággal folytatott. De fiatal voltam, huszonegy éves, és huszonegy éves korában az ember nem keseredik el igazából.

– Hogyha 1995-ben visszaemlékezik 1956-ra, akkor október huszonharmadika vagy inkább november negyediké jut az eszébe?

– Mind a kettő. Nekem november negyediké nem a pusztulás és a vég. November negyediké számomra a lángoló gyűlölet, a csak azért is, a fenn-

maradás mindennek ellenére, és ez a csontomig bennem maradt azóta is. Ahogyan bennem maradt október huszonkettedikének estéje is, a műegyetemi aulában. Valahogy úgy jártam, mint ahogy jár az az ember, a Bibliában olvasható, akit megáld Áron. „Áldjon meg tégedet az Úr és őrizzen meg tégedet, világosítsa meg az Úr az ő orcáját terajta, és könyörüljön rajta” – ami azt jelenti, hogy ha az Úr orcája rám ég, akkor könyörületre szorulok. Így vagyok ötvenhat október huszonkettedikéjének estéjével. Ráégett az arcomra és ráégett az egész életemre, mind a győzelem és mind a vereség. Ez juthat egy embernek a huszadik században, és lehet, hogy ez a legtöbb. Ezért vagyunk okosabbak és bölcsőbbek a nyugatiaknál, mert mind a győzelmet, mind a vereséget a tisztán emberi értékekkel és szabadsággal mi megéltük. Részesei voltunk és azok is maradunk, akármi történik körülötünk.

– Mekkora ma Magyarországon Makovecz Imre építőművész értéke? Ha leegyszerűsítem, akkor azt mondom: kisebb mint külföldön. Végül is ez nem egyszerűsítés, hanem tény. Makoveczet most hívják Poznańba, onnét Londonba, majd Izrael következik, Haifa, Tel Aviv, Jeruzsálem. A világ látni szeretné munkáit. Magyarországon nem annyira. Legalábbis a százhalombattai templomát nem. Hiszen az augusztus huszadiki felavatást követően nem tudja befejezni munkáját, hiányzik hozzá húszmillió forint. Hosszú ideje járja a bankokat, de nem jön a pénz a Dominus Svobiscum Alapítvány számlájára. Miért van az, hogy Makovecz Imre szellemisége és a Makovecz Imréhez hasonló szellemisége kevésbé kap lehetőséget a határainkon belül? Nem érdeke egy országnak, hogy az értékekből valóság legyen?

– A közszolgálati televízió, a rádió és bizonyos újságok számára, illetve azoknak az újságíróknak a számára, akik ott dolgoznak, én egy hivatásos mucsai vagyok, aki egy nemkívánatos szellemiséget képvisel Magyarországon. Tehát nem a globális társadalomnak a híve, nem annak a híve, hogy ebből az országból egy jól szervezhető cselédség alakuljon ki, egy nemzetközi pénzpiac birtokában. Én nem így gondolom, én úgy gondolom, hogy van egy átlagosan hetven évig tartó vendégség-időszakunk, amiben élünk itt a földön. És ez idő alatt szeretek olyan emberekkel összejönni, akik szabadok, erősek, vidámak és megvan a lehetőségük arra, hogy ezt az életet létrontás nélkül – ez Hamvas Béla gondolata –, vagy legalábbis a létrontással szemben állva éljék le. Ez azt jelenti talán az ellenfeleim számára, hogy polgári eszközökkel lehetőség szerint annyira likvidáljanak, amennyire csak lehetséges. Ezzel szembe kell tudni nézni, én ezt nem tartom tragikusnak, természetesnek tartom. Még soha nem sikerült a szellemet az emberi

történelem során megfojtani, eltüntetni. Még soha nem sikerült maradéktalanul boldogtalan életet kreálni. Nem sikerült tömegeket megölni, likvidálni, akár a náci Németországra gondolok, akár a gulágra. De hála Istennek, egyelőre a szabadelvűség nincs annak a hatalomnak a birtokában, és szerintem soha nem is lesz, amelyik olyan determinizmust képes létrehozni az emberek számára, ami alól nincs menekvés. A Makona Egyesülés és a Kós Károly Egyesülés is mindent megtett, és meg is tesz azért, hogy részben a szellem, részben pedig a kultúrált emlékezés fennmaradjon. Ez két olyan szubsztancia az emberek kezében, amitől függ a jövő társadalom léte. Hogy emlékezni képes legyen az apjára, nagyapjára és azokra a körülményekre, amelyek között ők éltek, és részben pedig a saját szellemi felemelkedésének eszközeit ismerje meg. Ezen a területen mi mindent megteszünk. Na most, hogy ha időlegesen Magyarországon nem vagyunk jó helyzetben, én ezt nem tartom tragikusnak, ezt ki kell bírunk.

– Ez a nagy kérdés persze, hogy ilyenkor mit tehet az ember? Mit tehet az ember, amikor félreállítottnak érzi magát?

– A Kádár-rendszerben sem petíciók gyártásával és a rendőrség inzultálásával foglalkoztam, hanem már a hetvenes évek legelejétől barátaimmal együtt azon mesterkedtünk, hogy a szellemileg szétvert településeken hogyan lehetne egyesületeket létrehozni. Hogyan lehetne a teljesen determinált sajtó mellett olyan kalendáriumokat létrehozni, amelyekben megszólalhatnak az emberek? Hogyan lehetne eleve tenni az életet? És ezt az építészetben is ugyanígy próbáltam gyakorolni. Sok faluházat építettünk meg, ami mögött ott voltak már a megszervezett egyesületek, amelyekben élet volt. Akkor sem ültem odahaza és rajzolgattam olyan házakat, amelyek sosem fognak megépülni. Mindig azt hangoztattam, hogy az építészfoglalkozás azt jelenti, hogy házat kell tudni építeni, és nem zseniális marhaságokat rajzolgatni odahaza.

– Miképpen vélekedik Makovecz Imre azokról az értelmiségiek körökhöz tartozókról, akik ma félrevonulnak?

– Rendkívüli módon sajnálom őket, valószínűleg nagyon félénk emberek. És nincsenek tisztában azzal, hogy a saját életüket élik. Lemondanak a saját életükről, ami véleményem szerint azonos a mulasztással, és a mulasztási bűnök pedig a Szentlélek elleni bűnök, amelyekre nincs feloldozás. Tehát senki nem tudja megbocsátani nekik azt, hogy cselekvés és kockázatok vállalása helyett a megvert ember pozícióját veszik fel.

– Azt mondják persze, hogy akkor, amikor sok disszonáns hang hallatszik az országban, amikor nyolcszáznegymilliótól hangos ez az ország, amikor azt mondják, hogy korrupció van, amikor azt mondják, hogy nyomor meg sötétség is van, akkor

nem szabad a nyilvánosság elé lépni. És az ember nem érti, hogy miért van ez a visszahúzóds? Félelem? Taktika? Taktika, hogy majd később átmentem magam valahová, valamivé?

– Még a rendszerváltozás ideje alatt, amikor Károly herceg itt volt Pesten és találkoztunk, azt kérdezte, hova lett a szocializmus? Én azt mondtam, hogy itt van a bőröm alatt. Az a negyvenöt év, ami itt lezajlott, most bent lakik a lelkekben. A félelem, az óvatosság egyáltalán nem kisebb ma Magyarországon, mint volt a Kádár-rendszer alatt. Ebből csak a szabadságot példamutató életek formájában megélő emberek húzhatják ki Magyarországot. Ha lesz elegendő normális, józan, bátor, a saját és a közvetlen közösségi érdekeket méltón képviselő ember Magyarországon – márpedig egyre több van, és egyre több lesz –, csak ezek az emberek szüntethetik meg ezt a latens félelmet. Tessék nagyon egyszerűen és reálisan gondolkozni. A falvaink lassan kihálnak, nagyrészt öreg emberek élnek benne.

– *Van olyan szemlélet országos vezetői szinten is, hogy ezeket az apró falvakat, ahol a létlehetőség egyre zsugorodik, hagyni kell magukra. Be kell őket telepíteni nagyobb városba, vagy nagyobb faluba. Ott majd megfelelő életkörülményeket találunk, nem kell azzal törődni, hogy valaki két kézzel kapaszkodik az ajtófélfához.*

– Ez régi szándéka volt a szovjet rendszernek, hogy a centralizációs politika minél hamarabb érje el azt, hogy az emberek városokba tömörüljenek és az agrokultúra helyett nagyüzemi gazdálkodás jöjjön létre a szó legszorosabb értelmében. És így azt az aranykorból származó hihetetlen magas kultúrát folszámolják, ami a mezőgazdaságban korábban megtalálható volt.

– *Azt mondja, hogy most efelé megyünk megint?*

– Azt nem mondom, hogy efelé megyünk, de a jelenlegi kormányzat efelé tereli a folyamatokat. Azt akartam elmondani még az előbb, amikor aranykorról beszéltem, hogy ki gondolta azt át, hogy hogy lesz egy kertben sárgabarackfa, almafa, körtefa? Nem tudunk csinálni gyümölcshatárát. Gyümölcshatárát vad alanyba oltani kell, egy meglévő fáról, azaz nem tudjuk, hogy mikor történt az a sajátos, különös mutáció, amely a vad és ellenséges természetben olyan növényeket hozott létre, mint amilyen egy gyümölcshatár. Mi csak utána tudunk. Csak apáról fiúra szállva tudunk újra és újra almahatárát, körtehatárát csinálni. Ezeket szerintem a huszadik század végén, amikor egy történelemellenes pénzügyi és ipari struktúra működik, és fennmaradásához szükséges az emlékezet elveszejtése, szükséges újra gyümölcshatárát és gyümölcshatárát kerteket telepíteni. Szükséges génbankokban megmenteni az állatokat, bizonyos növényeinket, legyen az gabonaféle, vagy bármi más. Szükséges hozzákezdeni olyan mezőgazdasági és ipari te-

vékenységhez, amely átmentheti az emberiséget egy ilyen sajátos átmene-
ti korszakon.

– *De persze azon is gondolkodik az ember, hogy 1996 Magyarországon érték-e az, ha valaki azt a barackfát nap mint nap megnézi, és tudja, látja, hogy tegnap óta mit fejlődött? Kötődik hozzá. Érték-e a kötődés egyáltalán akkor, amikor másról sem hallok, csak modernizációról, másról sem hallok, csak racionalizálásról? Ennek is meg kell szűnnie, az a munkahely is eltűnik, amarra sincs szükség, mert a világpia-
c ezt diktálja – mondják.*

– Két példát tudok hozni. Az egyik Pásztó városának milicentenáriumi ünnepe és a másik egy vajai vállalkozó. A pásztói ünnepség egyik része úgy zajlott le, hogy összegyűlekeztek az emberek a jelenlegi nagytemplomban. Egy előkészítő liturgia után zászlók alatt elindultak a régi katedrálisuk irányába, amelyik a földből csupán ötven-hatvan centimétert áll ki, csak az alapfalai vannak meg, de azok megvannak. Megvan az oldalsó bejárat, az apszis, a régi oltár helye, megvan a régi csarnok. A régi csarnokba padokat helyeztek el, és a zászlók alatt elindultak az emberek a régi katedrális felé. A régi bejárat ajtón jöttek be, a zászlósok felálltak kétoldalt az apszisban és a lámpást hordozók is, az emberek pedig beültek a valamikori katedrális padjaiba. Teljes ornátusban megjelentek a papok, süttött a nap, a fa alatt énekelt a kórus, és képes volt Pásztó népe megidézni a történelmet. Aki nem süket és nem vak, az ott látta és hallotta az ezeréves Magyarország történelmét. Ezt nem központi irányítás hozta létre. Pásztón kívüli értelmiségi erők ebbe nem kapcsolódtak bele, ezt az emberek maguktól tudták. Megrendítő színvonalú volt ez az esemény. A másik egy vajai vállalkozó, aki ötezer családnak ad kenyeret. A korábban megoldhatatlannak látszó almafeldolgozást a legkorszerűbb technológiával végzi, olyan almásüritményt csinál, amellyel Európában, az Egyesült Államokban és Japánban feljavítják a máshonnan odahozott süritményeket. Mert olyan értékű a magyar alma aromatartalma, mint amilyen a tokaji bor süritménye, amivel feljavítják a bort, és abból magasabb színvonalú bor lesz. És ez az ember magabiztos, bízik a jövőben. Az üzeme, amit volt szerencsém látni, elsőrangú. Tisztaság van, rend, fegyelem, és minden működik magától. Ez a két példa arra szolgál, amit most elmeséltem, hogy legyűrhetetlen az emberek természetes optimizmusa, legyűrhetetlen az emberek természetes élniakarása. Legyűrhetetlen az az erő, amely az emberekben a fény, a vidámság, a jövő felé mutat. Ezt lehetetlenség tönkretenni. És Magyarország számtalanszor bebizonyította, hogy sokkal nehezebb helyzetből, térdre kényszerített állapotból felállt, és újragondolta az életét. A politikai erők e fölött a tizenötmillió fő-

lött most tort ülnek, és naponta mondja be a közszolgálati rádió, hogy hány emberrel fogunk.

– ...évente negyvenezerrel.

– Nem akartam ezt kimondani, mert disznóságnak tartom, hogy bemondják. Tudniillik nem azt kell megmondani, hogy egyre rosszabb a helyzetünk, hanem az embereknek hitet kell adni arra, hogy legyenek gyerekeik. Módot kell találni arra, hogy az elöregedő társadalomban az öregek ne kétségbeesve nézzék az árakat az üzletekben, és találják ki, hogy a tizenöt-ezer forintjukból hogyan tudnak egyáltalán fennmaradni. Nem félszázalékos nyugdíjemelésekkel és ócska szlogenekkel kell az öregedő társadalmat szolgálni, hanem megbecsüléssel, pénzzel és tisztelettel. Dehát ezek a szempontok olyan szempontok, amelyek az én ellenfeleim agyában meg sem fordulnak.

– A férfi, aki hol egyedül, hol építéstartársaival három évtizede fáradságtól járja a vidéki Magyarországot. Faluházat, iskolákat és művelődési otthonokat tervezve, az építéstartársaival küzdve a közösségromboló erők ellen. Akinek munkásságát nem csupán a legrangosabb állami díjak, nemzeti kitüntetések jelzik, de fanyalgások és gyanúsítgatások is övezik. Aki gyermekkorában arra a kérdésre, hogy mi szeretne lenni, nem kis szerénységgel azt válaszolta, hogy nagyhatású, és valljuk be, ezt el is érte. Ez a férfi, Makovecz Imre, hatvanéves.

Nincsenek olyan éjszakái, amikor fölriad és azon kezd el gondolkodni, hogy mi mindent nem végzett még el?

– Ha egyáltalán mesterséges erővel számvetésre kényszerítem magam, akkor valami ilyesmi jelenik meg bennem, hogy gyönyörű volt az élet. Nincsen bennem semmiféle keserűség vagy mulasztás érzése, amelyik szorongató éjszakákat eredményezne. Nem tévesztettem el a taktikát. Egész fiatalon volt egy pap, akivel néhányszor találkoztam, és azt kérdezte tőlem – akkor már túl voltunk ötvenhaton –, voltaképpen te mit szeretnél, mi akarsz lenni. És azt válaszoltam neki, hogy nagy hatással szeretnék lenni. Én úgy érzem, ezt az ösztönös mondatot, ezt teljesítettem. Hogy egy nagyon egyszerű példával éljek, a szakmából persze. A nemes és elegáns, de szegény vidéki építészetre a következő volt a jellemző: vakolatthímekkel díszített hófehér homlokzatok, nád és cserépfedelek, kerítés nélküli porták, amelyben nyüzsgött az élet. A szocializmus szegényné tette a paraszti létet és az ősök tisztelőt, a kapitalizmus melegágyának nevezte a paraszti létformát. Megfosztotta az embereket a földtől és az eszközeiktől, és ez odáig ment,

hogy szegény lett a régi elegáns, hófehér paraszti ház is. Azokat át kellett alakítani, háromosztású ablakokat kellett a régi ablakok helyébe berakni, a vízszintesen húzott három sávot a homlokzaton alvadtvér színűre és gennysárgára festették ki. Ezzel megfordult az épület színvilága. A nád és cseréptető helyett pedig a fehér színű eternitpala került a tetőre, tehát a tető lett fehér és a fal lett sötét. Ez a világ, amelyik megszűnt gazdaságilag és történelmileg hitelesnek lenni, feje tetejére fordította azt a színvilágot, amelyik korábban honos volt. Nos, ez a színvilág újra talpára állt. A házak újra fehérek és a tetők újra sötétek. És úgy gondolom, ebben a folyamatban eleget tettem ahhoz, hogy ez megtörténjen.

– Makovecz Imre a fa szerelmese, műveiben főszerepet játszik a fa. Az jár a fejében, hogyha őt hasonlítanom kellene a természetben található fákhöz, mihez hasonlítanám? A jegenyékhez? A tölgyhöz? Túlzás, ha én a tölgy mellett maradok?

– Azt hiszem, igen. A magam nem egészen egyértelmű személyisége inkább, ha választani kellene, akkor a platánhoz jobban hasonlít.

– Miért pont a platánhoz?

– A tartsága, a színe, az, hogy nagyon lassú fa. Az egyik legkésőbbben rügyező, és amelyik a legkésőbb ereszti le a leveleit. De nem szívesen távozik. Ősszel a fák úgy távoznak ebből az évszakból, hogy fokozatosan megszínesednek a leveleik. És amikor már a legképtelenebb színekben pompáznak, hiszen a zöldtől eljutnak a vörösig, amikor a színnek ez a különös átváltozása eljut addig a pontig, hogy elillan az eredeti zöld, akkor leesnek a levelek. És ott marad a csupasz fa, amelyik egy különös tetszalál állapotban lassan leállítja a belső vérkeringési folyamatait. Nos, a platán nem színesedik el, hanem kivár és a fagyban lezuhannak a levelek. Tehát amellett, hogy lassú, nehezen válik meg a világtól, túlságosan is összeszövődik a környező világgal.

– A tölgy azért jutott az eszembe, mert ezt a fát valahogy úgy képzelem el, hogy jöhetnek a viharok, cibálhatja a szél, de a helyén marad. Rendíthetetlen és kimozdíthatatlan.

– De talán a tölgy túlságosan is érzékeny a savanyú esőkre. És savanyú esőből az utóbbi időben túl sok jut Magyarországra. Kevés az az erdőkerülő, aki elég sok lúgot tud szétlocsolni a tölgyfák között, hogy semlegesítse az eső savasságát. Nemcsak a savanyú esők, de az idegen favágók is meg lehetőségek sok mindent pusztítottak ebben az országban. Azonban a kertek megmaradtak, vagy legalábbis újra éledtek. És ezekben a kertekben az emberek fákat ültetnek. Minden bizodalom ezekben a kertekben van, és az azokban tevékenykedő emberekben, a Szécsi Sándorokban, akik tiszta szí-

vű, szorgalmas emberek, akik hajlanak a tennivalókhoz, akár műszerész, akár paraszt, akár polgármester is legyen.

– Mert hiszen mindenki, hogyha kiválót alkot, a saját területén igenis nagyszerűvé válhat. Tehát nincsenek igazán olyan szakmák és olyan foglalkozások, amelyek egyfajta magaslatra emelhetők. A magaslatra csak az ember emelhető, akkor, hogyha megteszi mindazt, ami rá vár.

– Ebbe az értékrendbe sajnos erősen belezavar egy különös új jelenség, amely a tömegkommunikációból származik. Tehát az lesz jelentős, aki a tömegkommunikációban többször megjelenik. Holott a meg nem szólított emberiség hatalmas tömege él a földön Indiától Budapestig és Százhalombattáig, akiket soha nem kérdeznek meg hivatalosságok. De szívükben és agyukban olyan minőséget hordoznak, amelyekben – én úgy gondolom – az az erő lakik, amelyik az emberiséget a fénnel látja el, amely fény nélkül nem lehet élni. Magyarország is így van. Magyarországon nagyon sok nagyszerű embert ismerek, és az életem értelmét többek között az adja, hogy ezekkel az emberekkel újra és újra találkozhatom. És láthatom, hogy jelen vannak a világban, és az ő képességeik és szándékaik sokkal fontosabbak és sokkal nemesebbek, mint mondjuk a jelenlegi politikai élet színvonala, vagy az abban szereplők színvonala.

– Sokan megszólították az elmúlt napokban önt, sokan meg is kérdezték, hogy miért nem lép Makovecz Imre előbbre a politikában, a politika első vonalába?

– Egy szinte megoldhatatlan probléma tapasztalható ma Magyarországon. Nevezetesen, ha több tízezer pedagógus felvonul előre bejelentett napon és órában, a rendőrség által is ellenőrizve, szakszervezetek által szervezve egy minisztérium kapuja elé azzal a szándékkal, hogy petíciót ad át a miniszternek, és ha ez a miniszter tudván azt, hogy ez így lesz, mégis elutazik külföldre, az úgynevezett művelt világban – Angliában, Amerikában vagy Franciaországban – a tömeg ezt a házat felgyújtja és összetöri. Azonban itthon nem ez történt, hanem az, hogy ez az európai színvonalú pedagógustömeg tudomásul vette ezt és hazament. És minden marad a régiben.

– Nem lehet az, hogy már maga az is nagy fegyvertény a tömeg véleménye szerint, hogy oly' sok bezártság után nyíltan és engedéllyel utcára mehetett?

– Negyvenöt év után valóban elég a boldogsághoz, hogy az emberek ki-mehetnek, mert nem szoktak hozzá, hogy a közakarat érvényesülhet Magyarországon. Ahhoz szoktak hozzá, hogy Magyarországgal meg lehet csinálni a trianoni békekötést, hogy Magyarországgal meg lehet csinálni a második világháborúban is, a háború alatt és a háború után is azt, amit megtettek vele. Hozzászokott ahhoz, hogy a vidéki lakosságot, amely a korábbi magyarországi szociális megosztás szerint a lakosság hatvan százalékát je-

lentette, ki lehet semmizni. Azt, hogy az értelmiségit deportálni lehet, hogy bosszút lehet rajta állni olyan okokért, amelyek igazságtalan és koholt okok. És most is hozzászokik ahhoz, hogy a régi jó bolsevik módszer szerint ki lehet semmizni, lelkileg és fizikailag is. Azonban az idők állandóan változnak, és ebben a megsavanyodott, keserű időben, ami most van, én tudom, hogy egy új nap jön föl. Én tudom, hogy az emberek szívében fény fog kigyúlni, és az akarat az emberekben, biztos vagyok benne, hogy mozgósító erővé válik. És ha azok a politikusok, akik ma semmibe veszik ennek az országnak a lakosságát, ha azok a politikusok, akik azt hiszik, hogy ez egy jó buli, ha azt hiszik, hogy rendben van, hogy a politikai palettán ellenfélként megjelenő politikusok közelebb állnak egymáshoz, mint mindannyian Magyarországhoz, akkor nagyon tévednek. Azt mondom, nagyon rövid idő áll rendelkezésükre, hogy rájöjjenek, hogy az emberek sorsába avatkoznak bele és hogy emberi sorsokkal foglalkoznak.

– Mostanában vonatok indulnak Budapestről az ország különféle részére, rajtuk a felirat: „Tégy a gyűlölet ellen!” Aztán vannak filmszínházak, ahol sorozatokat indítanak filmművészeti alkotásokat felhasználva, a mottó: „Tégy a gyűlölet ellen!” A bemutatandó filmek között ott van a Hannibál tanár úr, ott van Jancsó Miklós Így jöttem című műve. De sorolhatnák még nagyon sok művet, ami láttán korábban eszembe sem jutott volna, hogy egyszer majd egy kitalált szlogen mögött jelennek meg.

– Úgy gondolom, hogy maga téved. Ez nem kitalálmány. Ma az energiaipartól kezdve az összes háttértevékenységig, a bankokig, egyoldalú, különös, kemény gyarapodás van. Ezt az emberek nem tudják, de érzik. És a harag az emberekben előbb-utóbb a szájukig ér. Természetesen jó időpontban van ez a szlogen a vonatokra felfestve, a filmszínházakban elhelyezve, hogy tegyen a gyűlölet ellen. Maradjon nyugton, tűrje, legyen az természetes számára, hogy egy volt rendszernek a pénzügyi háttérét most ő fizesse meg. Ő, akit kifosztottak negyvenöt éven keresztül. Legyen az természetes, hogy most igazodjék új uraihoz, a kétezer, a háromezer holdas új birtokosokhoz, akik majd holnap az úgynevezett munkanélküli parasztproletárokat új típusú cselédként tudják alkalmazni. Természetes. Nagyon jó időpontban használják. Okos embereink vannak.

– Térjünk vissza az ünneplésekhez. Ahhoz, amikor önt november huszadikán barátai, tisztelői köszöntötték, akkor, amikor átnyújtottak önnek egy emlékkönyvet, jókívánságokkal. Bár úgy érzem, az emlékkönyvben lévők nemcsak jókívánságok, hanem valahol az emlékkönyvet átnyújtók vágyait is kifejezték azok a mondatok, amelyek a papírokon életre keltek. Szóval a szeretet, a tisztelet vette önt körül, és azon

gondolkodtam, hogy a „hivatal” megkereste-e önt? Megszólította-e, netán megköszönte-e mindazt, amit Makovecz Imre az elmúlt évtizedekben tett?

– Hála Istennek nem keresett meg a hivatal. Visszatérve arra az emlékkönyvre. Az az emlékkönyv nemcsak jókívánságokat tartalmaz, hanem akik voltak olyan kedvesek, hogy ebbe az emlékkönyvbe adtak, saját munkájukat tették be. Költemények, novellák, rajzok, festmények a legkülönbözőbb személyektől. Esszék és egyebek, egy ragyogó, gyönyörű kiadvány tulajdonképpen, egy egyszeri kiadvány, egy olyan ajándék, amely az én számomra is felbecsülhetetlen, de talán még mások számára is rendkívüli érték. Mélyen hálás vagyok azoknak, akik hajlandók voltak erre az alkalomra ezt összegyűjteni, és azoknak is, akik hajlandók voltak bele egy-egy ilyen munkát küldeni.

– Érezte a szeretetet a mondatok mögött?

– Ezt úgy fogalmaztam meg magamnak, amikor több százan körülvettek az Iparművészeti Múzeum aulájában – ami maga megtiszteltetés volt, hiszen Lechner Ödön talán legérdekesebb és legszebb épületében zajlott le –, hogy az embernek az az ünnep, hogyha a barátai vagy a kortársai adják neki ezt az ünnepet. Ez az ünnep alakot ad az embernek. Egy sajátos alakot, ami nem azonos a személlyel magával. És az a szeretet, az az élénk jelenlét, ami ilyenkor mindenkiben az ünnep alkalmából ott van, ezt az alakot fénytel tölti ki. És különös dolog a személynek az, hogy ebbe a fényes alakba burkolózhat, amelyet a szerető barátok és a közönsége ad neki. Ezt egészen konkrétan éltem át, ez nem költői beszéd részemről, hanem valóság. És azt mondhatom, hogy ez az élmény volt a legnagyobb ajándék, amit kaphattam. Egy titokzatos misztérium.

(Vasárnapi Újság, 1995. február 26., szeptember 24., október 29.,
1996. október 20., 1997. december 21.)

A gyűlölet százada

– Negyven évvel ezelőtt, 1953. november 26-án a gulágról hazaérkezett az első magyar szabaduló csoport. Halottak hava, de nekik az élet akkor kezdődött. Für Lajos honvédelmi miniszter pénteken szobrot avatott. Veszprémi Imre Munkácsy-díjas szobrát, a gulágra emlékezve. Ez a szobor egy kettétört, vagy sokszorosan töredezett kereszt. De azért látom, ez a kereszt ott valahol már kapaszkodókat is talált.

– Olyan borzalmakra emlékeztet, amelyek a huszadik század egyik legnagyobb szörnyűségét szülték, ahol tudatos néptirtásra, emberpusztításra rendezkedtek be. Ez a töredezett, keresztyszerű emlékmű valóban nekik próbál tisztességgel emléket állítani. És azt is jelzi, amire utalt az előbb, hogy ezek a borzalmak mögöttünk vannak már, remélhetőleg egyszer és mindenkorra. És a borzalmak után, ha lassan is, de mégiscsak derengeni kezd valami tisztulás, valami világosság, valami új reménység az emberekben is, a nemzetekben is, és a különböző társadalmi helyzetű csoportokban is.

– Azt mondja miniszter úr, van esély arra, hogy az a repedezett kereszt Magyarországon megint egésszé válhat? És most a nagypolitikára gondolok.

– Nem tudom, hogy teljesen egységessé válik-e. A remény, meg egy tisztultabb közélet, egy becsületesebb, emberibb politika, demokrácia, annak az összes szabályával, most még nagyon sok keserves buktatójával, de végül is összefoghatja az ország minden rendű-rangú emberét. Bizonyos értelemben még – különösen nagy nemzeti kérdések esetében – az egyes politikai csoportosulások fölé is tudja talán majd emelni a politikusokat, a politizáló embereket. Mert nagyon nagy szükség lenne erre a megnyugvásra, megtisztulásra, erre a belső békére. Nem a parlamentarizmus kiiktatásáról van szó, nem a demokrácia többszínű rendszerének eltüntetéséről, és helyette valamilyen soha nem volt nagy nemzeti örök buzgalom megteremtéséről. De vannak helyzetek, vannak ügyek, vannak lehetőségek, amelyeket együttesen, valóban összefogottan, egymást segítve, a másságot tisztelve, türelemmel és tisztességgel kell, sokszor egy egész közösségnek, így egy nemzetnek is végrehajtani.

– 1989 óta mi mindig temetünk, újratemetünk, koszorúzunk, szobrokat állítunk, és soha sincs vége. Sokan azt mondják, most már abba kellene hagyni.

– Jó lenne már túllenni az emlékezéseken és az emlékeztetéseken, de egyszerűen nem tudunk. Annyi baj, annyi seb esett itt, ebben a században,

hatvan-nyolcvan esztendő leforgása alatt az embereken... és nemcsak ebben az országban, de az egész térségben.

– *Döbbenetes volt a mondata. A huszadik század: a gyűlölet, a gyűlölködés százada.*

– Ha valahogy ezt a sokféle csapást, ezt a sok borzalmat összehozzuk és megnézzük, hogy végül is mi mozgatta valamennyit, akkor mindegyik borzalom tövében vagy mögöttes háttérében ott van az egyetlen fogalom, az egyetlen torz emberi indulat: a gyűlölet. Mert a gyűlöletet szították különböző fajok között. Gyűlöletet szítottak nyelvek, nemzetek között, népcsoportban többségek és kisebbségek között. Ezek háborúkat, Balkán-háborúkat hoztak létre már a század elejétől, és folynak még ma is ezek a háborúk. Világháborúkat zúdítottak ránk, kisebbségeket irtottak ki, vagy akarnak kiirtani a gyűlölet jegyében. És végül itt volt a nagyon torz és hamis kommunista ideológia, amelyik a maga marxista, kommunista fölfogásával társadalmi csoportok, társadalmi rétegek között szított gyűlöletet. Ennek a jegyében, tehát a gyűlölet fölszítása jegyében teremtettek uralmi rendszert, és ennek a jegyében akart teremteni egy világuralmi hatalmat magának az úgynevezett Szovjetunió, mint nagyhatalom. Tehát ha az ember megkeresi ennek a századnak egyetlen szóban megfogalmazható lényegét, akkor valóban az jut az eszébe, hogy a huszadik század a gyűlölet, a gyűlölködés százada volt.

– *Hogyha mindazt az energiát, amit arra fordítottak emberek, hogy a másikat miképpen lehetne kínozni, gyötörni, arra fordították volna, hogy a nemzet miképpen juthat előre, akkor az ember szinte el sem tudja képzelni, Magyarország ma hol lehetne.*

– Én is többször belegondoltam már abba, hogy hol tarthatna már általában is Európa, ha ezek a gyűlölködő borzalmak nem szakadtak volna rá. Ha nem lett volna fasizmus, szocializmus vagy kommunizmus. Ha nem szakították volna kétfelé Európát és a világot, ha Magyarország nem abba a félbe esett volna, amibe beleesett a második világháború után. Meggyőződése, hogy kétszeresen-háromszorosan magasabb színvonalon élhetne és boldogulhatna az emberiség, élhetnének és boldogulhatnának főként Kelet-Közép-Európa népei és nemzetei. És akkor nem lenne táptalaja ma sem az esetleges újabb veszedelmeknek, az esetleges újabb gyűlölködéseknek, a gyűlölet szításának. Mert a szegénység sokszor önmagából termeli ki a gyűlöletet. A nyomorúság valamilyenfajta uszításra mindig táptalaj egy demagóg kalandor gazember kezében.

– *Gulág volt Magyarország is. Recsket mondjam? Mondjam Hortobágyot, Dombbrádot, Csolnokot? Végeláthatatlan a sor.*

– Háttérbe szorítottan meghurcolt emberek, munkahelyi megaláztatások hányféle formáját találták, eszelték ki politikai, származási okok, születések és egyebek miatt. Apák vétkeit a fiakban büntetve. Borzalom volt. Kitaláltak fogalmakat, hogy osztályidegen, de ez még nem volt elég, osztályellenség. Vagyis le kell lőni, mert az ellenséggel az a dolgunk, hogy elbánnunk velük. És ezekkel a fogalmakkal operáltak évtizedeken át. A rettenetes és a félelem, a Gulág Ország volt valóban Magyarország. Sosem felejttem el, 1956-ban Rajk Lászlónénak kétszázezer forintot ajánlottak föl fájdalomdíjúl, hogy a férjét kivégezték, amikor rehabilitálták és újrateremtették Rajkot és társait.

– 1956. október 6-án.

– Akkor Rajk Lászlóné azt írta: „Köszönöm, nem fogadom el, mert a rettenet éveit semmivel sem lehet megfizetni.” Valóban, itt a rettenetnek, a gulág-világnak, az egymásba beleépült... ahogyan az Illyés-vers szól: még a ruhákba is, és a levegőbe beivódik a borzalom. Ezt szívod magadba, fogoly vagy és foglár egy személyben. Tehát egy borzalmas állapot teremtődik meg a diktatúrában a zsarnokság idején, amelyet aztán nagyon tudatosan tartanak fenn, mert a hatalomtartásnak fontos eszközévé vált.

– *Ezek a gulágok a múlté lehetnek-e? Magunkban kell, hogy hurcoljuk, mert csak úgy tudunk továbbmenni, de megszűnhetnek-e 1990 után, a rendszerváltozást követően? Hogyha igazi értéket akarunk teremteni, akkor meggyőződés, azt kell az első helyre tenni, hogy talán egy olyan kort élhettünk meg, amely után nem kell majd ismét temetni.*

– Úgy kell nekünk igazságot szolgáltatni, úgy kell begyógyítani a sebeket, hogy ne ejtsünk újabbakat. Magyarán, ha egyszer a megtorlásra visszaszorítás következik, a visszatorlásra újabb másik megtorlás, és így tovább a végtelenségig, akkor soha nem lesz vége ennek a betegesen torz emberi gyűlöletnek. Valahol el kell vágni ezt a fonalat. Rettenetesen nehéz. Nehéz annak is, aki elkövette az igazságtalanságot, mert valami félelem biztos, hogy van benne is, vagy valamilyen sebzett gőg lesz úrrá rajta. De legfőképpen annak nehéz, aki elszenvetde az igazságtalanságokat. Mégis, nem mondhatok mást, mint hogy fölül kell valahogy emelkedni, megbocsátással, megértéssel. De fölül kellene emelkedni az elkövetőknek is ezen a belső rossz tartáson, kiállni és megmondani: Uram! Vétkeztem, bocsásd meg az én bűneimet.

(Vasárnapi Újság, 1993. november 28.)

Tartalom

Előszó	5
A szétszórtság nemzete (<i>Minden bajunk forrása Trianon</i>)	7
A Horthy hölgyek szökése (<i>Weesenmayer közbelép</i>)	15
Poklot járt, hazatért	18
Aki Németországban még látta Beregffy vezérezredest	22
Katona sem volt, mégis hadifogoly lett	25
A haza visszavár... ..	29
A leventementő piarista tanár	32
Szétszóratásunk évei	36
Valahol Oroszországban	40
Kárpátaljai rekviem	43
Hazahozta őket a Jóisten	47
Meggyilkolták a rendőrkapitányt	53
Kálvária 1946	56
A szegények minisztere (<i>Keresztury Dezső, a század tanúja</i>)	63
Csaltak a kommunisták (<i>„Kékcédulás” választás Magyarországon</i>)	67
Fapuskák miatt börtönbe (<i>Esztergomi kisdíákok kiszolgáltatottsága</i>)	73
Rend a lelke... ..	77
Széchenyiként kitelepítve	83
Hóman Bálint sírját keressük!	87
Temetetlen holtak (<i>Még a karácsonyt is el akarták törölni</i>)	96
Az utolsó magyar gulág (<i>Csolnok</i>) –	102
Budapest – New York – Budapest (<i>Püski házaspár</i>)	106
Az operaénekes halála (<i>1956 hősei</i>)	110
A főparancsnok	112
A Corvin közben harcolt (<i>Egy, a Pesti Srácok közül</i>)	117
Álfotósok a Mátyás templomban (<i>Hűségfogadalom a forradalom napján</i>) ..	122
Még Kazahsztánba is deportáltak magyarokat '56 után (<i>Kádárék megint hazudtak</i>)	126
Vers Nagy Imréről – 1984-ben (<i>Kádár János összevonta szemöldökét</i>) ..	133
„Kész a leltár” (<i>Grósz Károly: Horn Gyulát megkértük, jelentse be, kiengedjük a kelet-németeket</i>)	139
Nem ellenforradalom, népfelkelés volt (<i>A kommunisták nem hittek a fiúiknek</i>)	145
1989 titkai (<i>Életre kelnek a dokumentumok</i>)	153

„Nem ígérek könnyű hónapokat, éveket...” (Egy Antall-interjú 1993-ból)	160
Az SZDSZ szervezte (Volt egyszer egy taxisblokád)	183
Földönfutók	187
Öt perc alatt „lapáton” (Kirúgták a helyettes államtitkárt)	193
Távozott a nemzeti bank elnöke (Kikényszerített változás)	197
Aki hátat fordított a pártjának (A csalódott MSZP-s képviselő)	200
Tönkretették az országot (Hová lett a „lővé”?)	203
Mélyen nyúltak a zsebünkbe (Politikai szégyen az energiaszektor eladása)	209
Sajtószabadság Magyarországon, 1996-ban	215
Erkölc nélkül nincs politika (A vagyon eredete „ismeretlen”)	220
Aki visszautasította a kitüntetést (Az egyenes derekú szobrász)	224
Az SZDSZ jelentéktelen párttá zsugorodik (A politológus véleménye)	227
A születés és az újjászületés népévé kell lennünk (Püspöki intelem)	230
Szűnjék meg a kirekesztés!	234
Szövetség a nemzeti erőkkel (Az SZDSZ-szel, az MSZP-vel nincs koalíció)	238
Felkészülés a kormányzásra (Orbán Viktor interjú)	241
„Én a haza egy polgára vagyok...” (Nemeskürty István)	262
A pénz elfolyhat, a tisztességnek maradnia kell	267
Élete a Nemzeti (Össztűz az igazgatóra)	267
Nemzeti Színház nélkül nincsen modern nemzet (Páskándi Géza)	275
Szívé a színházé volt	278
Magyarok exodusa (Az erdélyi magyarság joga az önrendelkezés)	282
A budai műterem ablaka Kolozsvárra néz (Hazai „secusok” figyelték éjjel-nappal)	285
Erdélyi kizsorítósdí (Nem kell a '89-es hős)	288
Nyelvtörvény, nyelvrendőrség (Ültlegelik a magyar polgármestert Felvidéken)	294
Ludas Matyi és Rómeó (Vámos László emlékezik Soós Imrére)	298
Elment a Nagyúr (Simándy József halálára)	301
Tudunk-e ünnepelni még?	304
Arcok fekete-fehérben (A pléh-Krisztusok őrzője)	307
A rendszer nem azonos a nemzettel (Vigyázzatok emberek!)	310
„Ne bánts a magyart!” (Nem szeretjük egymást, rövidítjük egymás életét)	313
Még mindig nem váltunk nemzetté (Elmaradt az emberi megújulás)	319
„Ébredjetek fel magyarok, és legyetek újra nemzet!” (Wass Albert üzenete)	324
Gyönyörű volt az élet (Ez itt a mi hazánk)	334
A gyűlölet százada	353